

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Олена Ляпіна

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПІДГОТОВКИ КУРСОВИХ і
КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ**

**Спеціальність 032 «Історія та археологія»
Освітня програма «Східноєвропейські історичні студії»**

Київ-2020

Ляпіна О. В. Методичні рекомендації щодо підготовки курсових і кваліфікаційних робіт / за ред. д.і.н., проф. В. М. Мордвінцева. Київ, 2020. 62 с.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кафедра історії Центральної та Східної Європи пропонує студентам освітньої програми «Східноєвропейські історичні студії» орієнтовну тематику курсових і кваліфікаційних (магістерських) робіт. Головна увага при цьому зосереджується на дослідженні внутрішньої та зовнішньої політики країн регіону, міжнародних відносинах, історії культури, історіографії. Також для вивчення рекомендуються теми з історичної біографістики, історії науки, історіографії і методології історії, історії рідного університету.

Курсові і магістерські роботи – це стандартні форми самостійної роботи студентів. Вони покликані виховувати аналітичні, пізнавальні здібності і навички проведення різноманітних досліджень. Обираючи тему **курсвої роботи**, необхідно спиратися на знання проблем історії Центральної та Східної Європи, історії окремих країн чи конкретних історичних питань, які студент має намір досліджувати, при цьому слід враховувати наявність історичних джерел та досліджень з обраної теми, можливість збору необхідного фактичного матеріалу. Основною вимогою до вибору теми роботи є її наукова актуальність, доцільність для наукового пошуку та відповідність профілю спеціалізації.

При визначенні теми дослідження студенту бажано враховувати, що її проблематика в майбутньому може бути логічно продовжена та поглиблена і перетворитися на завершальному етапі навчання в магістерську роботу. Перш за все студенту необхідно визначити країну Центральної або Східної Європи та хронологічні рамки майбутнього дослідження. На початковому етапі роботи студентам не рекомендується братися за розкриття складних тем, а досліджувати конкретну тематику.

Кваліфікаційна (магістерська) робота – це самостійна науково-дослідна робота. Вона має комплексний характер і пов'язана з використанням набутих студентом знань, умінь і навичок зі спеціальних дисциплін. Робота повинна включати більш широкий і глибокий спектр дослідження, що спрямовує майбутнього фахівця на теоретичне переосмислення його наукового доробку, формування і аргументацію його власного бачення досліджуваної проблеми. Основне завдання автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання. Студент має продемонструвати набуті навички роботи з науковою літературою, вміння зіставляти й оцінювати отриману інформацію, проводити порівняльний аналіз, виокремлювати проблемні питання і ставити завдання, розв'язання яких допоможе вирішити ці питання. Студенти повинні продемонструвати навички використання сучасних методів для проведення дослідження й отримання достовірних результатів, вміння інтерпретувати результати емпіричних досліджень, аргументувати і відстоювати свою інтерпретацію, обґрунтовувати власні висновки і рекомендації.

Магістерська робота, з одного боку, має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки магістра, а з іншого – є самостійним оригінальним науковим дослідженням студента. Магістерська робота як авторський твір має бути аналітичною, творчою, містити певні узагальнення й самостійні висновки. Вона передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових завдань.

Студент, обравши тему роботи, подає заяву на ім'я завідувача кафедри про затвердження теми дослідження і призначення наукового керівника

(див. Додаток № 1, № 2). Після затвердження теми на засіданні кафедри студент зобов'язаний отримати від свого наукового керівника завдання на виконання роботи. Воно передбачає остаточне формулювання назви теми, графік подання науковому керівнику окремих розділів чи підрозділів і остаточний термін подання готової роботи на кафедру для рецензування.

Кафедра зберігає за собою право на певну корекцію теми дослідження, обраної студентом, або ж її відхилення, якщо вона не містить елементів новизни для наукового пошуку.

ПІДГОТОВКА РОБОТИ

Курсова, магістерська робота в основі своїй мають ґрунтуватися на опрацьованих студентом джерелах та основних історичних дослідженнях з обраної проблеми. Завдання студента – виявити обізнаність з найважливішими науковими працями, що стосуються обраної теми, і показати це у формі посилань на використані твори інших дослідників. Науковий апарат виступає обов'язковим компонентом усіх частин наукового дослідження.

Опрацювання джерел і літератури необхідно починати паралельно із складанням бібліографії. Спочатку слід проглянути спеціальну наукову літературу, бібліографічні покажчики та довідники, що дають можливість ознайомитись з рівнем розробки обраної теми в історичних дослідженнях. В першу чергу слід звернути увагу на ті роботи, що ближче за все стосуються обраної теми. Починати вивчення літератури доцільно з праць, виданих в останні 2-3 роки, а потім поступово звертатися до досліджень попередніх років.

Студіюючи наукові праці, необхідно робити витяги (виписки) окремих положень, характеристики подій або історичних діячів, фактологічних даних. Всі витяги групуються за розділами чи підрозділами і, як правило, занотовуються на окремих аркушах чи файлах у комп'ютері з посиланням на ті джерела, звідки вони взяті. При написанні курсової роботи це дасть можливість зробити точне посилання на використаний матеріал і сприятиме його систематизації, оскільки під час підготовчого періоду виписок накопичується дуже багато. У **виписках** необхідно фіксувати прізвище та ініціали автора наукового дослідження (бажано також визначити місце праці вченого, його статус), назву книги або статті, рік і місце видання, сторінки, з яких взятий матеріал. Якщо витяги робляться з журнальної або з газетної статті, необхідно вказувати рік і номер журналу, число і місяць виходу друком газети та відповідні сторінки.

Опрацьовуючи наукову літературу, студент дає самостійну оцінку досягненням попередніх дослідників, які розробляли чи торкалися окремих аспектів обраної теми, здійснює історіографічний огляд і на цій основі визначає завдання свого дослідження. Вивчати слід не тільки вузькоспеціальні праці, але й ті, що дають загальне уявлення про епоху, події, діячів, створюють загальноісторичний фон. Варто ще раз наголосити, що метою роботи є вивчення та аналіз тих питань, які до останнього часу не знайшли повного висвітлення чи були лише поставлені або означені у наукових працях попередників.

Особливе значення для підготовки студентської роботи має ретельне опрацювання історичних джерел, з'ясування головного змісту і суті документів, їх критичний аналіз. Визначаючи вагомість того чи іншого факту, почерпнутого з джерела, студенту необхідно пов'язувати його з критичним вивченням і

узагальненням усього зібраного матеріалу. Слід прагнути до залучення і аналізу якомога більшої кількості різних за характером критичних досліджень і документів з теми роботи.

Первинний пошук необхідної для написання наукової роботи інформації слід здійснювати у наукових бібліотеках. Звернемо увагу на наступні:

- 1. Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка** (Київ, вул. Володимирська, 58). Бібліотека існує з 1834 р. і є основною для студентів, аспірантів і професорсько-викладацького складу університету. Сьогодні бібліотека має розгалужену мережу читальних залів і абонементів. Крім основних абонементів, де викладачі і студенти мають змогу отримати навчальну літературу (кімн. 8, 47), працюють також: абонемент художньої літератури (кімн. 51), міжбібліотечний абонемент (кімн. 8), спеціалізовані читальні зали – інформаційно-бібліографічний (кімн. 16), періодики (кімн. 45), рідкісної книги (кімн. 14), зал нових надходжень (кімн. 40). Фонд бібліотеки налічує більше 3,5 млн. примірників книг і періодичних видань більше, ніж 30 мовами світу. Бібліотека веде книгообмін з 208 організаціями України, СНД, Західної та Східної Європи, Америки, Азії, Австралії. Бібліотека має електронний сайт <http://www.library.univ.kiev.ua>, де окрім загальної інформації про книгозбірню, є вільний доступ до електронних ресурсів, зокрема системи електронних каталогів, перелік періодичних видань, отриманих бібліотекою за останні 5 років, перелік документів «Російського центру», архів «Вісника» КНУ імені Тараса Шевченка (26 серій), колекції електронних текстів тощо.
- 2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського** (Київ, просп. Голосіївський, 3). Заснована у 1918 р. як Національна бібліотека Української держави, нині вона є головною бібліотекою України. Бібліотека має понад 40 підрозділів. Фонд бібліотеки налічує близько 15 млн. одиниць зберігання. Особливий інтерес для студентів-істориків становлять унікальні пам'ятки, що зберігаються у *відділі стародруків і рідкісних видань* (Філія № 1, вул. Володимирська, 62, кімн. 114). Це, передусім, колекції інкунабул (видань XV ст.), палеотипів (пам'ятки XVI ст.), стародруки латинським та кириличним шрифтом, історична та книгознавча періодика XVIII-XIX ст., листівки XIX – початку XX ст. та ін. Також стануть у нагоді матеріали *відділу бібліотечних збірань та історичних колекцій* (Філія № 1, вул. Володимирська, 62, кімн. 307-3). Тут представлені бібліотеки духовних закладів дореволюційної Росії, зокрема, Київської духовної Академії, Києво-Печерської Лаври, Михайлівського Золотоверхого, Видубицького монастирів, Софійського собору, бібліотеки вищих та середніх закладів навчальних закладів Російської імперії, дореволюційна релігійна та світська періодика тощо. При підготовці наукової роботи варто звернути увагу й на найбільше в Україні зібрання вітчизняних і зарубіжних часописів, що зберігаються у *відділі газетних фондів* (Філія № 1, вул. Володимирська, 62, кімн. 207). Найдавніші видання у фонді – додатки до газети «Санкт-Петербургские ведомости» за 1732 р. Серед наявних матеріалів досить широко представлена київська преса дореволюційного періоду, часописи 1918-1940 рр., різних політичних партій, рухів, громадських об'єднань, національних меншин України кінця XX ст. Не менш цікавими для студентів-істориків є документи *відділу образотворчих мистецтв* (Філія № 1, вул. Володимирська, 62, кімн. 302). Загальна чисельність книжок, альбомів,

періодичних видань, оригіналів творів образотворчого мистецтва, фотографій становить близько 270 тис. одиниць зберігання, що датуються XVII-XXI ст. Серед матеріалів фонду можна знайти такі раритетні пам'ятки, як лубок (народні картинки), образотворча поштівка, гравюри, плакати тощо. Великий масив історичних матеріалів зберігається у фондах *Інституту рукопису* (Філія № 1, вул. Володимирська, 62, кімн. 307, 403). Науковці мають змогу працювати з рукописними книгами та актовими документами, рукописною спадщиною видатних вітчизняних науковців, діячів мистецтва, різних освітніх, культурних, громадських установ XVIII-XX ст.

Для роботи у НБУ імені В.І. Вернадського студенти мають оформити читацький квиток у центральному корпусі. Доступ до матеріалів, які зберігаються у Філії № 1 надається відповідно до спеціального листа, що оформлюється додатково (на кафедрі).

3. **Національна історична бібліотека України** (Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 24 (на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника). Це єдина в державі спеціалізована бібліотека з питань історії, суміжних історичних дисциплін та історичного краєзнавства, фонди якої налічують понад 750 тис. примірників. Ці матеріали представлені у відділах стародрукованих, рідкісних та цінних книг, довідково-бібліографічної та інформаційної роботи, історичного краєзнавства та ін. Користуватися матеріалами бібліотеки студенти можуть, починаючи з першого року навчання в університеті.
4. **Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого** (Київ, вул. Михайла Грушевського, 1). Дана книгозбірня є загальнодоступною установою з універсальними за змістом фондами. Вона була заснована у 1866 р. як Київська російська публічна бібліотека. Сьогодні її фонди сягають 4 млн. примірників як українською, так й іноземними мовами. Читачі мають змогу користуватися друкованими виданнями або ж електронними ресурсами бібліотеки. На наш погляд, студентам найбільше стануть у нагоді наступні ресурси: «Статті із збірників наукових праць», «Політематична база даних статей з періодичних видань», «Статті із зарубіжних періодичних видань», «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України» та ін.

Окрім того, можна використовувати фонди інших бібліотек України – спеціальних, публічних, універсальних наукових.

В Україні існує низка архівів, документи яких дозволяють досить ґрунтовно досліджувати теми з історії Центральної та Східної Європи переважно до початку XX ст. Зокрема, Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) є основним сховищем джерел з історії України з XIV ст. по 1917 р. Колекції документів представлені королівськими і царськими привілеями приватним особам і містам, універсалами українських гетьманів XVII-XVIII ст., актовими книгами, в яких містяться різноманітні дані щодо соціально-економічного розвитку, феодалних відносинах в Правобережній Україні. За матеріалами архіву, а саме – фондів царських установ, I та II Малоросійських колегій, міст Лівобережної України можна простежити еволюцію україно-російських відносин. Досить змістовними є фонди Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, Канцелярії Харківського і

Воронезького генерал-губернатора, Київської, Подільської, Харківської палат державних маєтностей, управлінь Київського та Харківського учбових округів, окремих навчальних установ та відомих діячів культури і громадсько-політичного життя країни.

У Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г.С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного) зберігаються матеріали з середини ХІХ ст. Це, зокрема, фотодокументи, найдавніші кінохроніки, що датуються початком ХХ ст., а фонодокументи – серединою 1930-х рр. Дореволюційний період представлений фотографіями вчених, діячів культури і мистецтв, а також деяких промислових підприємств. Більш широко представлена історія Російської імперії початку ХХ ст., зокрема революційні події 1905-1907 рр., лютого 1917 р. та ін.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) та Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) дають можливість ознайомитись з матеріалами з історії України починаючи з 1917 р. до сьогодення.

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) зберігаються документи з історії вітчизняної культури, багатьох письменників, художників, архітекторів, артистів. Тут можна ознайомитись не тільки з біографічними матеріалами, але і з рукописами творів, листуванням, фотографіями.

Кожна з областей України має свій державний архів. Матеріали, які в них зберігаються, подають свідчення про історію головним чином з другої половини ХVІІІ ст. до теперішнього часу. В названих архівах період до 1917 р. представлений фондами адміністративних, судових та інших установ, які розташовувались на даній території, документами приватного походження.

У таких містах, як Київ, Харків і Севастополь існують державні міські архіви. Наприклад, у Державному архіві м. Києва зберігаються документи з ХVІІ ст., в Харкові – з 1917 р., Севастополі – з 1804 р. Територіально фонди архівів обмежуються містом, однак вони дають змогу відтворити історію розвитку соціально-економічних відносин, окремих навчальних закладів.

Державний архів міста Києва (ДАК) містить документи, що охоплюють період від другої половини ХVІІ ст. до сучасності. Для нас найбільш цікавими є матеріали дореволюційного періоду, які відображають економічний, соціальний, демографічний і культурний розвиток міста. Вони подають інформацію про діяльність органів самоврядування, що діяли відповідно до Магдебурзького права, про заміну цих органів державними установами Російської імперії. Крім цього, в архіві є великий масив документів, які дають можливість простежити розвиток вищої, середньо-спеціальної та середньої освіти у місті. Зокрема, Ф.16 – Київський університет репрезентує діяльність та діловодство ректорату, Ради, Правління університету. Матеріали Канцелярії інспектора студентів представляють біографічні дані студентів різних факультетів, свідчення про їх поведінку та успішність тощо. Також в архіві є окремі фонди таких установ освіти дореволюційного Києва, як Київський інститут шляхетних дівчат, Київські вищі жіночі курси, Київський політехнічний інститут, чоловічих та жіночих гімназій, комерційних та реальних училищ. При написанні кваліфікаційних робіт у нагоді стануть також дані фондів релігійних установ, громадських і благодійних

організацій. Всі ці відомості, а також матеріали фондів особового походження надають можливості створити біографічні дослідження відомих киян.

Значну інформативну цінність для дослідників мають також фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. Зокрема, тут зберігаються колекції гетьманських універсалів, указів російських імператорів, рукописно-книжні зібрання з бібліотек українських освітніх та духовних дореволюційних учбових закладів, Київської духовної академії, її археологічного музею; Ніжинського історико-філологічного інституту ім. кн. Безбородька, Київського університету Св. Володимира (що включає також збірки Кременецького ліцею та деяких інших навчальних закладів). Документи приватного походження представлені архівними збірками відомих українських діячів науки та культури: істориків О.М. Лазаревського, М.О. Максимовича, М.П. Драгоманова, В.Б. Антоновича, В.Л. Модзалевського, І.В. Лучицького, Є.Д. Сташевського, істориків права О.Ф. Кістяківського та М.П. Василенка; генерал-губернаторів Києва Д.Г. Бібікова та О.М. Ігнат'єва. Інститут зберігає рукописи таких відомих дослідників старовини, як В.С. Іконников, В.Ю. Данилевич, Д.І. Дорошенко, Н.Д. Полонська-Василенко, археологів В.В. Хвойки, В.Г. Ляскоронського. Важливі комплекси складають люстрації казенних маєтків, інвентарі та статистичні описи сіл кінця XVIII ст., справи інвентарного комітету по переведенню земельної реформи в Подільській та Волинській губерніях у 1840-1850-х рр.

Важливі й цікаві матеріали для відтворення минувшини представлені також у Державному архіві Київської області. Основний масив даних складає більше 7 тис. фондів, які охоплюють період XVIII-XX ст. Документи фондів канцелярії київського губернатора, губернського правління, казенної палати, губернського статистичного комітету тощо подають відомості про виникнення і розвиток промисловості, будівництво залізниць, мостів, переправ, поштових станцій. У матеріалах фондів київського цивільного губернатора, губернського інвентарного комітету, губернського у селянських справах присутствія, мирових посередників та інш. висвітлюються аграрні питання, історія селянських рухів, зокрема, повстання в с. Турбаях (1789), підготовку і проведення аграрної реформи 1861 р., столипінської реформи. В цих же фондах є відомості про участь українського народу у Франко-російській війні 1812 р., про пересування військ по території Київської губернії, участь населення у спорядженні полків, про збитки внаслідок війни. Є документи про декабристів – повстання Чернігівського полку в м. Василькові. У фондах судових установ, комісій по виборах до Державної думи, губернської тюремної інспекції є відомості про діяльність народницьких організацій, виступи робітників у другій половині XIX – на початку XX ст., політичний студентський рух у Київському університеті у 80-х роках XIX ст., студентські виступи у зв'язку з річницями смерті Л.М. Толстого, 100-річчям від дня народження Т.Г. Шевченка.

В архіві також представлені документи про розвиток науки, культури і освіти: про кількість та стан гімназій, училищ, лікарень, аптек, боротьбу з епідеміями, стан освіти, заборону навчання національними мовами, створення науково-технічних товариств, видання журналів, заборону видань українською мовою. Колекція карт і креслень містить плани кордонів Київського намісництва, карти губернії та м. Києва, населених пунктів, проекти і креслення будівель.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ РОБОТИ

Перед тим, як розпочати написання курсової або магістерської роботи, варто скласти хоча б її приблизний план. Такий підхід дозволяє з самого початку окреслити ключові проблеми обраної теми, виділити відповідні розділи і їх приблизний обсяг. Згодом це дозволить викладати матеріал цілісно, послідовно і уникнути суперечностей та повторів.

Курсова/магістерська робота має містити:

- титульний аркуш (див. Додаток № 3, № 4).
- анотацію українською й англійською мовами (Див. Додаток № 5)
- зміст (план)
- перелік умовних скорочень, позначень, термінів (у разі необхідності)
- вступ
- основну частину (зміст роботи, викладений у розділах, підрозділах)
- висновки
- список використаних джерел і літератури
- додатки (у разі необхідності)

Титульний аркуш містить назву міністерства, якому підпорядковано навчальний заклад (Міністерство освіти і науки України), назву навчального закладу, де виконана робота (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), кафедри (історії Центральної та Східної Європи); назву роботи; прізвище, ім'я, по-батькові автора; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали наукового керівника (див. Додаток № 3, № 4).

Зауважте, що назва роботи має бути стислою, конкретною, відповідати спеціальності та суті дослідженої проблеми, вказувати на предмет і мету дослідження. В окремих випадках дозволяється для більшої конкретизації додавати до назви невеликий (4-6 слів) підзаголовок. У назві не бажано використовувати ускладнену, узагальнюючу чи псевдонаукову термінологію, також варто уникати слів «Дослідження...», «Аналіз...», «Вивчення...».

Анотація – це невеликий за обсягом текст (до 0,5 стор. машинописного тексту або 1200 друкованих знаків), що містить інформацію про основні ідеї та висновки дослідження. Викладення матеріалу в анотації повинно бути стислим і точним. Належить використовувати синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, уникати складних граматичних зворотів. Необхідно використовувати стандартизовану термінологію, уникати маловідомих термінів і символів.

Анотації складаються за формою, яка має такий зміст:

- прізвище та ініціали здобувача;
- назва роботи;
- установа, де відбудеться захист;
- місто, рік;
- основні ідеї, результати та висновки дослідження.

Приклад оформлення анотації подано у Додатку № 5.

Зміст (план) подають на початку роботи. Він включає найменування всіх структурних розділів та підрозділів роботи (якщо вони мають заголовок) та нумерацію їх початкових сторінок (див. Додаток № 6). Пам'ятайте, що заголовки у

змісті та заголовки розділів і підрозділів у тексті роботи мають бути ідентичними. Їх не можна скорочувати або подавати в іншій редакції.

Перелік умовних скорочень має містити всі прийняті у кваліфікаційній роботі малопоширені умовні позначення, скорочення і терміни. Його розміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки. Незалежно від цього при першій згадці цих елементів в основній частині роботи наводять їх розшифровку.

У вступі розкриваються:

- актуальність і доцільність роботи;
- значимість наукової проблеми;
- подаються історіографічний огляд і джерелознавчий аналіз проблеми;
- аргументується наукова новизна теми.

Звертаємо Вашу увагу на те, що в магістерських роботах історіографічний огляд, аналіз використаних джерел виділяються в окремий розділ.

Визначаються:

- об'єкт дослідження;
- предмет дослідження;
- обґрунтовуються хронологічні і, якщо це необхідно, територіальні межі дослідження;
- мета;
- завдання роботи.
- методи дослідження, використані для розв'язання поставлених в роботі завдань.

Об'єкт дослідження – це фрагмент об'єктивної реальності, історичної дійсності, процес, події, явища, історичні особи, на які спрямовано пізнавальну діяльність, джерело необхідної для дослідника інформації.

Наприклад, тема Вашої наукової роботи «Колонізація слов'янами Балканського півострова». *Об'єктом дослідження*, в такому випадку, є Балканський півострів VI-VIII ст.

Предмет дослідження – це певні суттєві зв'язки та відношення, специфічні закономірності і структури, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Таким чином, предмет дослідження є більш вузьким поняттям, ніж об'єкт.

Наприклад, по темі «Колонізація слов'янами Балканського півострова» *предметом дослідження* є колонізаційні процеси VI-VIII ст., особливості і напрями слов'янського переселення на півострів у вказаний час.

Визначаючи об'єкт, треба знайти відповідь на запитання: що розглядається? Предмет визначає аспект розгляду, дає уявлення про зміст об'єкта дослідження, про те, які нові відношення, властивості, аспекти й функції об'єкта розкриваються. Інакше кажучи, об'єктом виступає те, що досліджується, а предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення. Таким чином, предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

У вступі подається **критичний огляд** (характеристика) **використаної літератури та джерел**, в який включають найбільш цінні, актуальні роботи. При цьому недостатньо обмежуватись лише простим переліком авторів та назвами творів. Необхідно дати самостійну оцінку тим працям, які згадуються в роботі, довести їх значимість, зазначити переваги чи недоліки. Таким чином, студент має

окреслити основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. В огляді не слід наводити повний бібліографічний опис публікацій, що аналізуються, достатньо вказати автора і назву його праці, а у посторінкових посиланнях дати повний опис. Стишло, систематизовано і критично аналізуючи роботи попередників, автор повинен визначити ті питання, які залишилися невирішеними, довести доцільність підготовки своєї роботи (курсової, магістерської). **Підкреслюємо, що історіографічний огляд є обов'язковою частиною вступу, в якій студент дає власну оцінку всіх попередніх значних праць, що стосуються теми його дослідження, висвітлює як позитивні моменти, так і недоліки або помилкові положення (якщо вони є) цих робіт.**

Невід'ємною складовою частиною вступу, поряд з історіографічним оглядом, є ґрунтовна характеристика використаних документів і матеріалів.

Після оглядів історіографії та джерельної бази формулюються мета і завдання дослідження, обґрунтовуються його хронологічні і, якщо це необхідно, територіальні межі.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також шляхом досягнення кінцевого результату, що формулюється через завдання дослідження.

Наприклад. Тема дослідження «Колонізація слов'янами Балканського півострова». *Мета дослідження:* проаналізувати перебіг слов'янської міграції на Балканський півострів.

Завдання дослідження – це певні етапи наукової розвідки, засоби реалізації визначеної мети. Завдання мають бути чіткими, лаконічними. При визначенні завдань у науковій роботі радимо скористатись формулюваннями, що наведені у **Додатку № 7.**

Характеризуючи **методи дослідження**, слід зважити на наступне. Перераховувати їх треба коротко та конкретно, вказувати, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Такий підхід дає можливість пересвідчитись у логічності та доцільності застосування саме обраних методів.

Наукова новизна одержаних результатів – це стислий опис нових наукових положень, запропонованих особисто студентом. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток). Кожне наукове положення чітко формулюють, виокремлюючи його основну сутність, акцентуючи вагу на рівні досягнутої новизни.

Практика показує, що вступ необхідно писати в останню чергу, після повного вивчення всіх джерел і наукових праць та виконання всіх розділів роботи, тобто коли автор добре ознайомився і розробив обрану проблему.

Основна частина роботи поділяється на розділи, підрозділи, в яких з вичерпною повнотою викладаються результати наукових пошуків студента, з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. При складанні початкового змісту, розбиваючи наявний матеріал на розділи, слід дотримуватися принципу змістовного навантаження (важливості) тієї чи іншої частини роботи. Як правило, робота складається з розділів, а ті в свою чергу можуть поділятися на підрозділи, пункти, підпункти, кількість яких може бути різною, але становити більше одного. При цьому важливо, щоб зміст кожного розділу чи підрозділу був співзвучний його назві, характеризувався глибоким аналізом досліджуваного питання, його науковим обґрунтуванням.

Матеріал у розділах може подаватися за проблемним або хронологічним принципом, однак найбільш оптимальним викладачі кафедри вважають поєднання цих принципів і написання роботи за проблемно-хронологічним принципом. Виклад змісту має бути логічним, послідовним і стислим, з акцентом на основних фактах, подіях, історичних особах. Слід уникати повторів, нечітких формулювань.

Студенти повинні пам'ятати, що цінність дослідження визначається теоретичним рівнем та використанням джерел, а головне завдання роботи полягає не в описі історичних подій, а в їх критичній оцінці. Саме в цьому виявляється вміння та спроможність кожного аналізувати історичні джерела й інші матеріали.

Автору потрібно аргументовано відстоювати та обґрунтовувати положення, що висуваються у роботі, підкріплювати їх посиланнями на доречні джерела (наводити необхідні статистичні дані, конкретні події, дати тощо). Важливо не перевантажувати роботу другорядними фактами, надмірним цифровим матеріалом, не відволікатись від основних питань теми.

Розділи мають бути логічно пов'язані один з одним. **Наприкінці кожного розділу необхідно подавати короткі (до 1 стор.) висновки**, виділяти які непотрібно.

Висновки викладають найбільш важливі наукові (якщо є, то і практичні) результати, одержані в процесі наукового вивчення проблеми. Вони мають містити формулювання розв'язаної наукової проблеми, власної концепції обраного питання, основні положення та результати, здобуті в ході самостійного наукового дослідження. Висновки подаються у вигляді окремих лаконічних положень (за пунктами, у вигляді тез, без нумерації), методичних рекомендацій. **Дуже важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням.** У висновках необхідно зазначати не тільки те позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, але й недоліки у роботах попередників та проблеми, що залишилися нерозв'язаними. Основна вимога до заключної частини – не повторювати текстуально зміст вступу, основної частини роботи і висновків, зроблених у розділах.

Обов'язкова складова курсової, магістерської роботи – *список джерел і літератури*. Він має розміщуватись після основного тексту роботи (висновків), але перед додатками. Детальніше про оформлення даної складової частини роботи див. с. 20.

Додатки подаються у роботі в разі необхідності як її логічне продовження. Їх розміщують у порядку появи посилань у тексті. До них доцільно включати допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття роботи, наприклад, повний текст деяких важливих документів, таблиці допоміжних цифрових даних, схеми, графіки, ілюстрації тощо. На кожен наведену автором таблицю, ілюстрацію обов'язково потрібно робити посилання в тексті, їх матеріали мають бути проаналізовані, а не просто подані наприкінці роботи для збільшення її обсягу.

Кожний такий додаток слід починати з нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок (легенду), надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, «Додаток А», «Додаток Б». В кінці назви має стояти знак посилання (наприклад, *, ¹, ²), внизу сторінки у посиланні слід вказати джерело (або джерела інформації).

Працюючи над кваліфікаційною роботою, здобувачі освіти повинні дотримуватись принципів **академічної доброчесності**. Поняття академічної доброчесності та її основні принципи викладені у ст. 42 Закону України «Про освіту». Звернімося до джерела:

«1. **Академічна доброчесність** – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

2. *Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:*

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

3. *Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:*

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

4. *Порушенням академічної доброчесності вважається:*

- академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

- обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;
- хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;
- необ’єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.
[...]

6. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання»¹.

Також радимо ознайомитись із «**Методичними рекомендаціями для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності**»².

Відповідно до «Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» від 2 березня 2020 р. академічним плагіатом вважається «...оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів ... інших авторів без зазначення авторства». Визначено наступні **види академічного плагіату**:

1. Видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї змістовних змін (у тому числі із внесеними текстовими спотвореннями з метою укриття запозичення);
2. Використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
3. Дослівне копіювання фрагментів тексту або його дослівний переклад українською з іноземної (від фрази до набору речень) без належного оформлення цитування;

¹ Детальніше див. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

² <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf>;
<https://saiup.org.ua/resursy/3459-2/>.

4. Внесення незначних правок у скопійований матеріал (перефразування речень, зміна порядку слів у них, нумерації формул, графіків, малюнків, заміна символів в тексті тощо) та без належного оформлення цитування;

5. Компіляція – створення значного масиву тексту без самостійного вивчення проблеми внаслідок копіювання тексту із різних джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту;

6. Перефразування (парафраза) тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

7. Відтворення в тексті наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без вказуванням, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата;

8. Використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо – крім загальновідомої) з джерела без посилання на це джерело;

9. Відтворення в тексті оприлюднених творів мистецтва без зазначення авторства цих творів мистецтва;

10. Подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есеїв, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами³.

---

³ Детальніше див.: <http://senate.univ.kiev.ua/?p=1352>

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ

Загальні вимоги. Наукова робота друкується за допомогою комп'ютера з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через півтора міжрядкових інтервали до тридцяти рядків на сторінці. Має використовуватися шрифт “Times New Roman”, розмір “14”.

Аркуші обов'язково переплітаються або подаються в папці. Робота виконується **державною мовою** й оформлюється відповідно до сучасних правил граматики та синтаксису.

Обсяг **курсвої** роботи повинен бути в межах 25-40 машинописних сторінок. Обсяг **кваліфікаційної/магістерської** роботи – не менше 80 сторінок.

Текст роботи потрібно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий – не менше 3 см, правий – не менше 1 см, верхній і нижній – не менше 2 см.

Заголовки структурних частин роботи (**ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ, ДОДАТКИ**), назви розділів друкуються великими літерами симетрично до тексту (по центру сторінки).

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять.

Заголовок має складатися з одного речення. Як виключення допускається більш довга назва. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого у підбір до тексту, ставиться крапка. Переноси слів у заголовках не дозволяються. Всі заголовки слід виділяти жирним накресленням шрифту.

Кожну **велику структурну частину** роботи – вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки – треба починати з нової сторінки.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка підпункту) та текстом становить 2-3 інтервали.

Нумерація. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який не нумерується. Нумерацію розпочинають з наступної сторінки (АНОТАЦІЯ) з цифри 2. Номер виставляють у правому верхньому куті сторінки.

Розділи нумеруються римськими цифрами, починаючи з одиниці. Номер розділу ставлять після слова РОЗДІЛ (без знаку №). Назви основних розділів бажано виділяти збільшеним розміром шрифту, наприклад 16 або 18 pt.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу (арабськими цифрами). Номер підрозділу складається із номера розділу та порядкового номера підрозділу, які розділяють крапкою. Розмір шрифту заголовків підрозділів має бути таким самим, що і розмір шрифту основного тексту.

Наприклад:

РОЗДІЛ I

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РОСІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

1.1. Територія та адміністративний поділ.

Таблиці, схеми, ілюстрації можна подавати як в основному тексті роботи, так і в Додатках. Їх нумерацію слід здійснювати наступним чином. В основному тексті нумерують послідовно у межах розділу, наприклад: Таб. 1.1 (перша таблиця першого розділу). Якщо в тесті роботи вміщено не більше **п'яти** таблиць (схем), то їх нумерують наскрізно, незалежно від розділу, в якому вони містяться. У цьому випадку номер позначається однією цифрою. Номер таблиці та її назва (без лапок) подається вгорі, безпосередньо над текстом таблиці. Крапку в кінці назви не ставлять.

Таблиці можуть містити текстовий і числовий матеріал, який обов'язково слід проаналізувати в основному тексті роботи. Розміщують таблиці у такий спосіб, аби її дані можна було читати без повороту сторінки. Таблиці, що виходять за межі одного аркушу, доцільно виносити у Додатки.

Таблиці варто складати у тому випадку, якщо в них планується розмістити значний обсяг даних, які важко подати в основному тексті роботи. Заради кількох показників таблицю створювати непотрібно.

Кожна наведена таблиця, схема, ілюстрація має **обов'язково** супроводжуватись посиланням на джерело інформації.

До загального обсягу наукової роботи не зараховуються список джерел і літератури, додатки, ілюстрації, але сторінки, на яких вони містяться, обов'язково наскрізно нумеруються. Нумерація сторінок розділів, підрозділів, таблиць здійснюється арабськими цифрами.

Посилання. При написанні як курсової, так і магістерської роботи необхідно давати посилання на джерела, матеріали, якими користувався автор. Вони дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність поданої інформації, розкривають інформацію про використаний документ. Розрізняють такі види посилань, як цитати, зноски, бібліографія (список використаних джерел і літератури). Посилатися слід на останні видання публікацій документів, хрестоматій, монографій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, що не включено до останнього видання. Деякі приклади оформлення бібліографічних посилань відповідно до чинних нині вимог наведено у **Додатку №9, №10**.

Правила цитування (див. **Додаток № 7, № 8**)

1. Книгу для цитування вибирають за останнім або авторизованим виданням. Бажано не вилучати окремих слів чи фраз із тексту, цитату не скорочувати, подавати її повністю, але з коментарем. При скороченні цитати обов'язково вживати три крапки [...].
2. Використану в тексті цитату беруть у лапки і відповідно нумерують, у підрядковій примітці повторюють цей номер із зазначенням джерела згідно з правилами бібліографічного опису.

3. До тверджень інших авторів, не цитованих, а вільно переказаних у тексті, подають точний бібліографічний опис у підрядковій примітці з пояснювальним словом “Див.:”.
4. Цитата, взята не з першоджерела, а з іншої наукової роботи, подається за останнім джерелом. У цьому випадку вводять такі пояснювальні слова: “Цит. за кн.:” або “Див.:”.
5. При повторному цитуванні за одним і тим самим джерелом бібліографічне посилання на тій же сторінці роботи подається у формі “Там само. С.”, “Ibid. P.”; на наступних сторінках – скорочено. Скороченню підлягають: а) заголовок роботи – якщо він багатослівний чи складається з одного чи більше підзаголовків, б) вихідні дані, крім зазначеної сторінки. Скорочення у цитатах і бібліографічних посиланнях позначаються за допомогою трьох крапок.

У “Висновках” роботи цитування не рекомендується.

Посилання можна розташувати в тексті (посторінкові) або в кінці роботи (прикінцеві). Вони можуть містити як текстовий матеріал (примітки, коментарі, уточнення), так і бібліографічні дані про працю, що згадується у тексті роботи чи у виносці. Найбільш зручним і доцільним, на наш погляд, є використання **посторінкового, підрядкового** принципу посилань. При цьому зауважимо, що нумерація повинна починатися з кожної нової сторінки. Також слід уважно стежити за тим, аби порядковий номер зноски в тексті роботи і у посиланні співпадали.

При друкуванні тексту за допомогою комп’ютера (текстовий редактор Word) посторінкова виноска виконується автоматично через меню **Вставка→Ссылка→Сноска** або меню **Посилання→Вставити посилання**. Виноски друкуються так само, як і основний текст роботи (шрифт «Times New Roman», кегль «14», міжрядковий інтервал «полупуторний» / 1,5 рядка). Знаки виноски відокремлюють від тексту проміжком.

Звертаємо увагу на те, що в тексті цитування чи переказ використаного джерела (документів, наукової літератури, періодики) здійснюється українською мовою, а сам бібліографічний опис використаних матеріалів – мовою оригіналу, тобто тією мовою, якою вони написані або видруковані.

Посилаючись вперше на використані документи або літературу, необхідно обов’язково давати повну назву роботи. Наприклад: *Пушкарёв С. Г.* Обзор русской истории. Ставрополь: “Кавказский край”, 1993. С. 300. У подальшому використовується скорочений варіант посилання: *Пушкарёв С. Г.* Обзор... С. 312.

Зауважте, що для праць українською мовою посилання має виглядати так:

повний варіант   *Лінч Дж.* Середньовічна церква. Київ: Основи, 1994. С. 17;

скорочений варіант *Лінч Дж.* Середньовічна церква. С. 18

Для праць, надрукованих латинським шрифтом використовується фраза **Id.** або **Ibid.**

Якщо цитування одного і того ж матеріалу повторюється (йде одне за одним), то в повторному посиланні пишеться “Там само” із зазначенням сторінки.

Наприклад:

Для праць українською мовою

¹ **Когут З.** Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830. Київ: Основи, 1996. С. 61.

² Там само. С. 69.

Для праць російською мовою

¹ **Смирнов В.** Феофан Прокопович. Москва: “Соратник”, 1994. С. 73.

² Там само. С. 77-79.

Для праць латинським шрифтом

¹ **Subtelny O.** The Mazepist: Ukrainian Separatism in the Early Eighteenth Century. Boulder, 1981. P. 35.

² Ibid. P. 49.

У виносках вказують лише ті сторінки, на які зроблено посилання, а не загальну кількість сторінок у виданні.

Сьогодні великої популярності набула всевітня мережа Інтернет. У ній можна знайти чисельні матеріали, що стануть в нагоді студентам при створенні наукового дослідження. Водночас звертаємо увагу, що у кваліфікаційних роботах рекомендується використовувати тільки такі електронні матеріали, які неможливо отримати звичайним шляхом. Інтернет-посилання на класичні твори, джерела, які раніше були опубліковані і є наявними у міських бібліотеках, не рекомендуються.

Посилаючись на електронні ресурси, слід обов’язково вказувати назву сайту, з якого Ви берете інформацію, його електронну адресу, дату звернення до документу. Довгу електронну адресу можна переносити на наступний рядок. У такому випадку останнім у першому рядку має бути знак «навскісна риска» («/»). Інший варіант скорочення назви – зазначати тільки перші п’ять позицій. Також можна скористатися спеціальними сервісами для скорочення URL-адреси та електронних посилань, наприклад *bitly.com*, *cutt.ly*.

Наприклад:

¹ **Гутнов А. Х.** Россия и Центральный Кавказ в XVI – XVII вв. [Электронный ресурс] // Дарьял. 2005. №4. Електрон. текст. дані. Режим доступу:

http://www.darial-online.ru/2005_4/gutnov.shtml (дата звернення: 12.12.2016)

² История Дона и Северного Кавказа с древнейших времён до 1917 г. : учебник [Электронный ресурс]. URL: http://grants.rsu.ru/osi/Don_NC/ (дата звернення 12.12.2016)

Вважаємо за доцільне нагадати про використання такого елементу оформлення електронного тексту, як **нерозривний пробіл** – спеціального символу, який з’єднує дві частини тексту, не дає їм можливість перейти окремо на інший рядок або сторінку. Нерозривний пробіл у текстовому редакторі MS Word можна вставити за допомогою комбінації клавіш Ctrl+Shift+ПРОБІЛ. У тексті він виглядає як звичайний проміжок між символами. Щоб переконатись у його наявності, варто включити режим «видимих знаків»/«прихованих символів» (клавіша ¶ групи «Абзац» вкладки «Главная»). Тоді між потрібними елементами маєте побачити замість позначення звичайного пробілу 1•2 знак нерозривного пробілу 1°2.

Цей символ рекомендують використовувати у таких випадках:

- перед тире (виключення: тире позначає пряму мову або виступає як елемент маркованого списку);
- між числом і одиницею вимірювання (*наприклад*, 100 кг, 100 км, 1976 р., XVIII століття, розділ 12)
- перед знаком відсотка
- перед позначенням температурної шкали (5 °С, 35 °F)
- після знаків номера (№) та параграфа (§)
- у багатозначних числах (*приміром*, 23 685 341 ос.)
- у стандартних скороченнях (сталих скороченнях української мови, а саме: т. д. (так далі), т. ін. (таке інше), в. о. (виконувач обов'язків), н. е. (нашої ери) та ін.)
- після ініціалів, звернень, посад, перед номерами правителів (Т.Г. Шевченко, Максимович М.О., проф. Іванов І.І., д-р В. Вернадський, Іоанн Павло II, Карл XII)
- після географічних скорочень (*наприклад*, р. Дніпро, о-ви Іонічні, вул. Володимирська)
- після часток НІ та НЕ (оскільки вони змінюють значення слова на протилежне у випадку розриву може бути втрачений зміст тексту)
- після прийменників, що складаються з однієї чи двох літер, сполучників А, І, ТА
- перед частками БИ, ЖЕ

Список джерел і літератури (див. Додаток № 9, № 10).

Перелік використаних документів і наукової літератури подають у вигляді списку. Список літератури в науковій роботі – це реєстр використаних джерел за темою дослідження у якнайширшому значенні. У список варто включати ті матеріали, які студент читав, переглядав, аналізував. Не варто обмежуватись лише цитованою літературою. Бажано виявляти джерела якомога повніше, пам'ятаючи, що бібліографія в науковій роботі – це підсумок у вивченні проблеми і передумова подальших наукових досліджень. Згідно з вимогами Державного стандарту України рекомендується використовувати наступну систематизацію та класифікацію використаної літератури: у кожній роботі, незважаючи на специфіку і притаманний лише для неї перелік використаних документів та літератури, **список передбачає**, як правило, наявність трьох груп матеріалів: документів, спеціальних історичних досліджень (і довідкової літератури), періодики. Вони подаються за алфавітним порядком прізвищ перших авторів або заголовків документів чи книг, статей, враховуючи хронологічну послідовність. Кожний бібліографічний опис треба починати з нового рядка, спочатку видання українською й російською мовами, потім – іноземною. Кожну складову списку літератури слід згадувати лише один раз, незалежно від того, скільки разів Ви на неї посилаєтесь. Всі джерела в списку літератури слід нумерувати арабськими цифрами, починаючи з одиниці.

Джерела. Документальна основа курсової або магістерської роботи складається з трьох видів документів: *архівних матеріалів, публікацій документів та статистичних матеріалів, мемуарної літератури*. На відповідні підрозділи групуються документи в списку, при чому вони мають нараховувати не менше

п'яти позицій. У разі недостатньої кількості матеріалів для виділення певної групи джерел, варто подавати використані матеріали під загальною назвою ДЖЕРЕЛА.

У першому підрозділі (*архівні матеріали*) перераховуються спочатку центральні архіви, потім місцеві, а потім зарубіжні архіви із зазначенням номерів фондів та їх назв, описів й одиниць зберігання (номерів справ) із зазначенням кількості аркушів загалом або номера аркуша, на якому міститься об'єкт посилання.

У другому підрозділі (*публікації документів*) джерела подаються в хронологічній послідовності або за абетковим принципом, спочатку українською та російською, потім іноземними мовами.

У третьому підрозділі документів (*мемуари*) наводяться спогади, щоденники державних, громадських, військових діячів тощо. Мемуари подаються за абетковим принципом (спочатку українською та російською, а далі – іноземними мовами).

Наприклад:

Джерела

Архівні матеріали

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України).
Ф. 166 (Народний комісаріат освіти УРСР). Оп. 1. Спр. 22. Постанова Наркомосу УСРР про організацію управління учбовими закладами. Арк. 3-10.
2. Державний архів Одеської області
Ф. 45 (Императорский Новороссийский университет). Оп. 1. Спр. 12121. Слабченко Михаил Алексеевич. Арк. 1.
3. Центральний державний архів давніх актів (Москва).
Ф. 19 (Государственный архив). Разряд XIX, 1775-1776 гг. Д. 319. Статистические данные о купечестве. Л. 1-33.

Публікації документів

4. Історія Академії наук України. 1918-1923: Документи і матеріали / АН України; Інститут української археографії; Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського; Інститут архівознавства; Інститут рукопису. Київ: Наукова думка, 1993. 376 с.
5. К чести России. Из частной переписки 1812 года. Москва: Современник, 1988. 239 с.
6. Киевский университет. Документы и материалы. 1834-1984: [Сб., посвященный 150-летию Киевского ун-та] / М. У. Белый (ред.), Владимир Александрович Замлинский (сост.). Киев: Издательство при Киевском гос. ун-те издательского объединения “Вища школа”, 1984. 192 с.

Мемуари

7. **Єфремов С.** Щоденники (1923-1929) / Упор. О. І. Путро. Київ: Газета “Рада”, 1997. 848 с.

Історичні дослідження (монографії, статті, брошури). У цьому розділі до загального списку згідно з абеткою включаються автори монографій та значних статей, колективні праці та наукові збірники. При цьому обов'язково вказується, за чиєю редакцією вийшла колективна робота чи збірник статей. Праці іноземними мовами необхідно подавати за абеткою наприкінці переліку після робіт вітчизняних і російських (радянських) авторів.

Бібліографічний запис має включати: прізвище й ініціали автора (авторів), назву книги без лапок, місто видання, назву видавництва, рік видання, кількість сторінок. Детальніше див. **Додаток № 9, № 10.**

Наприклад:

Література

1. **Вербицкий З. Д.** Германский вопрос в русско-французских отношениях 1800-1803 гг. // Ученые Записки Херсонского пед. ин-та им. Н. К. Крупской. 1948. Вып. 4. С. 25-34.
2. **Історія України:** навчальний посібник / під ред. В. А. Смолія. 3-тє вид., доп. й перероб. Київ: Альтернативи, 2002. 472 с.
3. **Нечкина М. В.** Декабристы Москва: Издательство «Наука», 1982. 183 с.
4. **Bruce Lincoln W.** In the Vanguard of Reform: Russia's Enlightened Bureaucrats? 1825-1861. De Kalb: Northern Illinois University Press, 1990. 450 p.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

Студентські кваліфікаційні роботи оцінюються за 100-бальною системою.

За 100-бальною шкалою	За національною шкалою	
90 – 100	5	відмінно
75 – 89	4	добре
60 – 74	3	задовільно
1 – 59	2	не задовільно

Оцінка «**відмінно**» виставляється, якщо:

- зміст роботи відповідає обраній темі;
- робота виконана самостійно, має творчий характер і певну новизну;
- наявний історіографічний і джерелознавчий огляд обраної проблеми;
- тема розкрита глибоко, всебічно, виклад матеріалу логічний;
- правильно і адекватно використовується наукова термінологія;
- стиль викладу – науковий;
- виклад матеріалу літературною українською мовою;
- робота оформлена відповідно до встановлених вимог, наявний відповідний науковий апарат (посилання), максимально повний список використаних джерел і літератури;
- робота вчасно подана на кафедру до захисту;
- на захисті продемонстровані глибокі знання предмету дослідження, вміння викласти у стислій формі отримані результати дослідження, аргументовано давати відповіді на запитання членів комісії.

Оцінка «**добре**» виставляється, якщо:

- тема відповідає спеціальності;
- зміст роботи загалом відповідає обраній темі;
- робота актуальна, виконана самостійно;
- є історіографічний і джерелознавчий огляд проблеми;
- аспекти обраної проблеми розкриті нерівномірно, не повністю;
- висновки в роботі недостатньо аргументовані, уривчасті;
- складена достатня бібліографія по темі роботи;
- робота вчасно подана на кафедру до захисту;
- на захисті студент продемонстрував достатнє знання теми дослідження, відповідав на запитання членів комісії.

Оцінка «**задовільно**» ставиться, якщо:

- студент показав достатні знання з відповідної спеціальності;
- зміст роботи частково не відповідає заявленій темі;
- дослідження не є актуальним, в основному повторює усталені в історіографії оцінки;

- порушена логіка викладу матеріалу, не всі заявлені завдання розкриті, назви підрозділів роботи, зазначені у змісті, не ідентичні поданим в основній частині;
- в роботі наявні певні термінологічні і фактологічні неточності;
- не використана новітня література з обраної проблеми;
- невірно оформлений науково-довідковий апарат, є численні граматичні і стилістичні помилки;
- висновки в роботі досить загальні, мало пов'язані із викладеним матеріалом;
- робота подана науковому керівнику із запізненням;
- на захисті студент відповідав не на всі запитання членів комісії, репрезентація роботи є невпевненою.

Оцінка «**незадовільно**» ставиться у тому разі, якщо:

- студент нехтував консультаціями наукового керівника,
- не зміг чітко сформулювати об'єкт, предмет, мету і завдання наукового дослідження,
- робота має компілятивний характер, ґрунтується на обмеженому колі робіт загального змісту (підручників, посібників, енциклопедій), не враховані публікації документів і спеціальні дослідження по темі;
- на захисті студент виявив досить уривчасте розуміння предмету вивчення, не зміг відповісти на запитання членів комісії, що свідчить про несамотійне виконання кваліфікаційної роботи.

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Після того, як окремі розділи або робота в цілому написані, вони передаються науковому керівнику. Останній переглядає їх і висловлює свої зауваження, які мають бути враховані та виправлені студентом перед тим, як робота подається на кафедру для попереднього захисту. Остаточний варіант науково-кваліфікаційної роботи (надрукований та переплетений) студент передає на кафедру науковому керівникові. Він, у свою чергу, якщо не має суттєвих зауважень, які би не дозволили оцінити роботу задовільно, пише відгук, де рекомендує виконану роботу до захисту.

Однією з умов рекомендації є завчасне подання кваліфікаційної роботи на кафедру, але не менше, ніж за 14 днів до захисту. Таке подання підтверджується підписом завідуючого кафедрою. Студенти-дипломники мусять пам'ятати, що несвоєчасне подання роботи на кафедру без поважних причин може мати негативні наслідки аж до відмови рекомендувати роботу до захисту.

Студент допускається до захисту магістерської роботи за умови виконання ним вимог учбового плану, навчальних програм та наявності довідки про перевірку кваліфікаційної роботи на академічний плагіат.

У «Положенні про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (введене в дію наказом ректора від 10.03.2020 р. № 197-32) детально прописано процедуру перевірки студентських кваліфікаційних робіт та відповідальність за порушення академічної доброчесності щодо академічних текстів.

Відповідно до вище названого документу процедура перевірки роботи передбачає наступне:

1. Здобувач вищої освіти подає текст остаточного варіанту кваліфікаційної роботи науковому керівнику в електронному вигляді не пізніше, ніж за місяць до початку роботи Екзаменаційної комісії (ЕК).

2. Науковий керівник надсилає електронною поштою роботу відповідальному за перевірку співробітнику факультету (оператору системи факультету).

3. Оператор системи упродовж трьох днів здійснює перевірку та генерує звіт подібності. Електронний варіант звіту надсилається науковому керівнику роботи електронною поштою.

4. Оператор також роздруковує довідку про оригінальність роботи, включаючи до неї аналітичну частину звіту подібності, що засвідчує відсоток збігів/ідентичності/схожості, завіряє довідку своїм підписом і передає науковому керівнику.

5. Науковий керівник переглядає результати перевірки та подає власну експертну оцінку роботи, у довідці про оригінальність зазначає свій висновок і додає до кваліфікаційної роботи.

Вченою Радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка встановлений **15% поріг збігів/ідентичності/схожості**.

Якщо відсоток збігів перевищує вказану цифру, кваліфікаційна робота разом з копією звіту подібності повертається автору на доопрацювання з можливістю повторного подання на розгляд науковому керівнику роботи.

Повторна перевірка студентських кваліфікаційних робіт оператором системи відбувається виключно за кошти автора.

Списки студентів, допущених до захисту робіт, подаються до відповідної Екзаменаційної комісії (ЕК) деканатом факультету.

Деканат і кафедра передають магістерську роботу на рецензування на інші кафедри факультету або кафедри інших вузів відповідного профілю (рецензентом не може бути член кафедри, на якій виконана випускна робота). Рецензент, ознайомившись з роботою, пише розгорнутий відгук, де відзначаються всі позитивні риси дослідження, а також недоліки роботи. За кілька днів до захисту студенту-випускнику дається можливість ознайомитися з рецензією, і він готується до захисту. У тому випадку, коли зауваження рецензента мають принциповий характер, студент може виправити недоліки роботи. Проте, студенти мусять пам'ятати, що кваліфікаційні роботи, які не мають письмового відгуку наукового керівника чи письмової зовнішньої рецензії, до захисту не допускаються.

Захист магістерських робіт проводиться на відкритому засіданні відповідної Екзаменаційної комісії. Як правило, захист складається з кількох етапів:

- вступне слово студента;
- відповіді на поставлені членами комісії запитання стосовно представленої роботи;
- оголошення відгуку і рецензії на роботу;
- відповіді студента на зауваження, висловлені рецензентом;
- заключне слово студента, рішення комісії про оцінку роботи.

У вступному слові (не більше, ніж 10 хвилин) випускник стисло викладає наступні положення: актуальність теми дослідження, об'єкт, предмет, мета і завдання, які стояли перед дослідником. Слід показати, що вдалося встановити, виявити, довести. Особливо важливо показати, що нового вніс автор у вивчення теми, які джерела і літературу (вітчизняну й іноземну) використав, яких наукових висновків дійшов.

Члени Екзаменаційної комісії та присутні на захисті ставлять випускникові запитання, на які йому необхідно дати чітку і змістовну відповідь відразу або наприкінці захисту. Необхідно пам'ятати, що оцінка, яка виставляється, залежить від того, на якому рівні написана робота студента, як вона захищається, а також від того, якою мірою автор володіє матеріалом і наскільки вільно він ним оперує. Результати захисту оцінюються на “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”.

Після виступу студента голова ЕК надає слово науковому керівнику та рецензенту або зачитує їх відгуки. На захисті також можуть виступати члени кафедри, факультету, присутні.

Результати захисту дипломної роботи обговорюються на закритому засіданні ЕК і оголошуються того ж дня після оформлення протоколів головою Екзаменаційної комісії. Захищені роботи здаються на зберігання в архів університету.

У тих випадках, коли захист магістерської роботи визнається незадовільним, Екзаменаційна комісія встановлює, чи може студент-випускник подати на повторний захист ту ж роботу з певним доопрацюванням, або ним має бути розроблена нова тема. До повторного захисту магістерська робота може бути допущена через рік, під час роботи Екзаменаційної комісії.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ ТА МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

Загальні теми

1. Етногенез та проблеми походження слов'ян.
2. Давні слов'яни на рубежі нової ери.
3. Слов'яни в період «великого розселення народів».
4. Походження російського етносу. Історіографія проблеми.
5. Проблеми історичної демографії в Східній Європі. Міграційні процеси, їх вирішення.
6. Колонізація слов'янами Балканського півострова.
7. Роль кочових племен на території Східної Європи.
8. Світосприйняття, релігія та міфологія давніх слов'ян.
9. Виникнення у слов'ян ранньодержавних утворень (VII – X ст.).
10. Зародження слов'янської політичної думки.
11. Значення діяльності Кирила та Методія у виникненні слов'янської писемності.
12. Навернення слов'ян до християнства.
13. Вплив Візантії на розвиток слов'янської культури.
14. Колонізація північно-східних земель Русі (V – XII ст.)
15. Проблеми демографії в Росії і в Україні. Міграційні процеси, їх вирішення.
16. Еволюція соціальної структури російського суспільства в XIII-XV ст.
17. Приєднання північно-східних руських земель: проблеми лідерства.
18. Інтернаціональні зв'язки слов'ян у середньовіччі.
19. Структура влади в містах Східної Європи.
20. Створення Російської централізованої держави: етапи, характер та особливості процесу.
21. Есхатологічний фактор в історії країн Східної Європи (з найдавніших часів до кінця XV ст.; XVI – перша половина XVII ст.; XVII –XVIII ст.; XIX – початок XXI ст.)
22. Європа і Османська імперія (XVI – XIX ст.)
23. Боротьба південнослов'янських народів проти османського поневолення.
24. Габсбургська монархія та слов'яни.
25. Специфічні риси Російської імперії (кін. XVII-XVIII ст. – початок XX ст.)
26. Імперська державність та російська етнополітика.
27. Самодержавство і рух підтримки слов'ян у XIX ст.
28. Участь слов'янських народів в революції 1848 – 1849 рр.
29. «Східна криза» 1875-1876 рр. та її вплив на слов'янські народи.
30. Участь слов'янських народів в балканських війнах.
31. Перша світова війна та її наслідки для сучасного світу.
32. Слов'янські народи в період Першої світової війни.
33. Слов'янський національно-визвольний рух на початку XX ст.

34. Участь слов'янських народів в Русі Опору під час Другої світової війни.
35. Встановлення тоталітарних режимів наприкінці 40-50-х рр. ХХ ст.
36. Суспільно-політичні кризи в країнах Східної Європи у 50-80-х рр. ХХ ст.
37. Антикомуністичні революції в країнах Центральної та Південно-Східної Європи наприкінці 80-х рр. ХХ ст.
38. Становлення демократії та розвиток ринкових відносин в країнах Східної Європи у 90-х рр. ХХ ст.
39. Проблеми історіографії історії західних та південних слов'ян.
40. Монархічна ідея в російській історіографії.
41. Імперська історія: нові підходи до методології вивчення.
42. Українська еміграція в зарубіжних слов'янських країнах.
43. Виникнення та розвиток слов'янських діаспор в Україні.
44. Історія розвитку культури зарубіжних слов'янських народів.
45. Історія розвитку соціальних та демократичних рухів в зарубіжних слов'янських країнах.
46. Біографії видатних політичних, державних та культурних діячів зарубіжних слов'янських країн.
47. Роль слов'янських країн в міжнародних відносинах.
48. Інтеграція зарубіжних слов'янських країн до Європейського Союзу та НАТО.
49. Територіальні проблеми в зарубіжних слов'янських країн в ХХ ст.
50. Конфесійні відносини в країнах Центральної та Південно-Східної Європи.
51. Образ Росії в світі.
52. Місце Росії в європейській історії.
53. Нова архітектура безпеки в Центрально-Східній Європі в постбіполярну добу.
54. Інформаційні війни в сучасній системі міжнародних відносин.
55. «Війни пам'яті» на пострадянському просторі.

Історія Росії
Московське князівство. Московське царство

1. Походження російського етносу. Історіографія проблеми.
2. Колонізація північно-східних земель Русі (V – XII ст.)
3. Еволюція соціальної структури російського суспільства в XIII-XV ст.
4. Приєднання північно-східних руських земель: проблеми лідерства.
5. Сімеон Бекбулатович – татарський хан на російському троні.
6. Православний Київ у записах іноземців.
7. Єзуїти в Росії.
8. Політичний портрет Івана III.
9. Культура Московської держави в XIV-XV ст.
10. Історики й сучасники про особу і політику Івана IV Грозного.
11. Опричнина в Росії: об'єктивні і суб'єктивні передумови.
12. Державна діяльність Андрія Курбського.
13. Проанглійська політика Івана IV.
14. Загарбницька політика Івана IV.
15. Культура Росії в XVI ст.
16. Історичний портрет Івана Пересвєтова.
17. Проблема самозванства в історіографії.
18. Лжедмитрій I: міфи й реальність.
19. Внутрішня і зовнішня політика Лжедмитрія I.
20. Іван Сусанін: міфи й реальність.
21. Земський собор 1613 р. і воцаріння Романових.
22. Держава й суспільство за царювання перших Романових.
23. Перші Романови в сприйнятті сучасників.
24. Українські землі в політиці Московської держави в другій половині XVII ст.
25. Оборона Чигирини 1676-1681 рр. за щоденником Гордона. Спільний російсько-український подвиг.
26. Боротьба придворних угруповань за владу наприкінці XVII ст.
27. Культура Росії XVII ст.
28. Селянські війни в епоху феодалізму: громадянська війна або локальний виступ?
29. Церковний розкол і його вплив на російське суспільство.
30. Російські старообрядці: тенденції і напрями міграцій XVII-XIX ст.
31. Російські західники в XVII ст.
32. Історія стрілецького війська (XVI-XVIII ст.)
33. Російська військова адміністрація (воєводи) в Україні-Гетьманщині (друга половина XVII – початок XVIII ст.)
34. Малоросійський приказ Російської держави та гетьманська влада в Україні: механізм взаємодії.
35. Українські представництва в Москві (друга половина XVII – XVIII ст.)

Імперський період

1. Сповідальні книги як джерело вивчення соціальної структури міського (сільського) населення Росії XVIII – XIX ст.
2. Метричні книги як джерело вивчення демографічних процесів в Росії XVIII – XIX ст.
3. Постаць Петра I в історичній літературі.
4. Північна війна 1700-1721 рр. в українській та зарубіжній історіографії.
5. Адміністративний апарат Російської імперії епохи Петра I.
6. Модернізація та європеїзація Росії в епоху Петра I.
7. П.А. Толстой і справа царевича Олексія (1718 р.).
8. Вплив Російської гвардії на політичні процеси в Росії (1725 – 1825 рр.)
9. Модернізація російської армії (друга половина XVII ст.; на початку XVIII ст.; напередодні Першої світової війни).
10. Боротьба Петра I з опозицією.
11. Колоніальна сутність імперії Петра I.
12. Поліцейська держава і українське суспільство епохи Петра I.
13. Світська еліта Гетьманщини на службі в державних установах Російської імперії (20 – 60-ті рр. XVIII ст.)
14. Дискусії в історичній літературі про особу Петра I.
15. Історія російських флотів та флотилій (Азовської, Брянської, Дніпровської, Донської, Каспійської).
16. Фаворитизм в історії Росії (XVIII ст.)
17. Фаворит Олександр Меншиков.
18. Російська «залізна маска» – імператор Іван VI.
19. «Правителька» Анна Леопольдівна.
20. Роль і значення Брауншвейзького сімейства в історії Росії XVIII століття.
21. Імператриця Єлизавета Петрівна і доля реформ Петра I.
22. Справа Лопухіних 1743 р.
23. Особа Петра III: міфи і реальність.
24. Княжна Єлизавета Тараканова.
25. Фаворити Катерини II.
26. Російсько-турецькі відносини XVI – XIX ст.
27. Історія Донського козацтва.
28. Кавказькі козацькі війська (Кубанське, Терське): поява, розвиток, організація, участь у війнах та військових конфліктах.
29. Кавказ і Кавказька війна в російській літературі і образотворчому мистецтві.
30. Кавказька політика російських урядів (середина XIX ст., кінець XX ст.): порівняльний аспект.
31. Церковні податки і повинності в Росії у XVIII – XIX ст.
32. Державні податки і повинності населення України під час війн Російської імперії у XIX ст.
33. Масонство в Російській імперії у XVIII – на початку XX ст.
34. Слов'янофільська концепція історії Росії.
35. Соціалістичні та ліберальні ідеї і рухи в Росії.
36. Питання обмеження самодержавної влади в суспільно-політичній думці Росії в XVII-XVIII ст.

37. Національна політика в Російській імперії (друга пол. XVIII – початок XX ст.)
38. Реформаторське народництво та проблема самоідентифікації російської інтелігенції.
39. Громадсько-політична діяльність російської інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX століття (форми і напрямки).
40. Суспільно-політичні рухи в Росії і участь в них студентів українських університетів (1805-1917 рр.)
41. Земський рух в Російській імперії (регіональні особливості).
42. Міська реформа в Росії 1870 р.
43. Військова реформа в Росії другої половини XIX ст.
44. М.Т.Лорис-Меліков. Шлях до влади.
45. Російсько-китайські відносини (XVII – початок XX ст.)
46. Далекосхідна політика Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.
47. Російська розвідка під час війни з Японією 1904-1905 рр. (Першої світової війни).
48. Державна Дума в політичній системі Росії (початок XX ст.).
49. Державна Рада Росії та українське питання (1810 – 1917 рр.)
50. Росія у Першій світовій війні.
51. Перша світова війна і українські землі.
52. Перша світова війна. Галицька битва. Битва за Перемишль.
53. Перша світова війна. Трагедія російської гвардії.
54. О.Ф.Керенський: політик, історик.
55. Система освіти в Росії в XIX – на початку XX ст.
56. Діяльність історичних наукових товариств в Росії у другій половині XIX – на початку XX століття.
57. Жінка і влада в Російській імперії.
58. Жінка у політичній історії імператорської Росії.
59. Еволюція становища російської жінки у XVII – XVIII ст.
60. Еволюція становища жінки від Петра I до Миколи II.
61. Жінки та розвиток благодійності в Росії.
62. Російська Православна Церква і армія в другій половині XIX – початку XX ст.
63. Релігійно-філософські товариства в Росії та їх роль у культурному відродженні початку XX ст.
64. Таємні товариства в Росії (XIX – початок XX ст.)
65. Таємні ордени та секти в Росії (XIX – початок XX ст.)
66. Девіантна поведінка населення російської держави (різні періоди).
67. Григорій Распутін і російська церква.
68. Церковна освіта в Росії.
69. Історія Київського університету в біографіях його ректорів.
70. Участь студентів університету Св. Володимира в опозиційному русі Росії (1834-1917 рр.)
71. Видатні вихованці історико-філологічного відділу (факультету) університету Св. Володимира (1834-1917 рр.).

Новітня доба (XX – XXI ст.)

1. Перша світова війна та її наслідки для сучасного світу.
2. Трагедії Першої світової війни: російські полонені, біженці, дезертири.
3. Духовні передумови історичного вибору Росії в 1917 – початку 20-х рр.:
  - за матеріалами російської релігійної філософії;
  - за матеріалами російської літератури XIX – початку XX ст.
  - за матеріалами суспільної думки XIX – початку XX ст.
  - на підставі історіософських концепцій лідерів політичних партій та суспільних рухів Росії.
4. Перша хвиля російської еміграції: географія розселення.
5. Російська еміграція у Франції, Німеччині, Великій Британії, Чехословаччині, Болгарії, Сербії.
6. Російський офіцерський корпус у війнах і революціях першої чверті XX ст.
7. Російські масони в еміграції (1920 – 1930-ті рр. XX ст.)
8. Еволюція російського масонства в першій чверті XX ст.
9. Родина Романових у XX ст.
10. Доля дома Романових в еміграції.
11. Реформування церковно-державних відносин в Росії в перші десятиліття XX ст.
12. Всеросійський Помісний собор Російської Православної Церкви 1917-1918 рр. та відродження патріаршества.
13. Радянський федералізм як особлива модель державотворчого процесу.
14. Кримські татари 1941-1944 рр.
15. Причини розпаду СРСР.
16. Росія у складі СРСР. Становлення незалежної держави (1990-1991 рр.)
17. Політичний портрет Б.М. Єльцина.
18. Росія на етапі політичних і економічних перетворень (90-ті рр. XX ст.).
19. Політико-адміністративні реформи в Росії (1991 – 2005).
20. Конституційні реформи у пострадянських країнах (на прикладі Росії й України).
21. Особливості федерального устрою Росії.
22. Проблеми регіонального розвитку в Російській Федерації (90-ті роки XX ст.)
23. Сучасні політичні і суспільні рухи в Росії.
24. Відродження російського імперіалізму в сучасній Росії.
25. Росія: геостратегічне положення і проблеми безпеки.
26. Позиція Росії в Співдружності Незалежних Держав.
27. Зовнішньоекономічна діяльність Росії на сучасному етапі.
28. Розвиток російсько-українських відносин у пострадянський період.
29. Становище національних меншин в сучасній федеральній системі Росії.
30. Кримське питання в російсько-українських відносинах.
31. Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. та світова спільнота.
32. Історія Росії в кіно та на телебаченні.

Історія Болгарії

1. Етногенез болгарського народу.
2. Становлення болгарської державності.
3. Прийняття християнства в Болгарії.
4. Перше Болгарське Царство.
5. Війни Болгарії з Візантією.
6. Походи київського князя Святослава до Болгарії.
7. Історія Другого Болгарського Царства.
8. Селянське повстання під проводом Івайла.
9. Розвиток давньоболгарської культури.
10. Історія Болгарії під владою Османської імперії.
11. Національне Відродження в болгарських землях (к. XVIII – поч. XIX ст.).
12. Економічне та політичне становище болгарських земель в пер. пол. XIX ст.
13. Національне Відродження в болгарських землях у першій пол. XIX ст.
14. Квітневе повстання 1876 року в болгарських землях.
15. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. в болгарських землях.
16. Утворення болгарського князівства.
17. Сербсько-болгарська війна 1885 року.
18. Соціально-економічний та політичний розвиток Болгарії наприкінці XIX – поч. XX ст.
19. Політичний портрет царя Фердинанда I.
20. Розвиток культури Болгарії наприкінці XIX – на початку XX ст.
21. Участь Болгарії у Першій Балканській війні 1912-1913 рр.
22. Участь Болгарії у Другій Балканській війні 1913 р.
23. Участь Болгарії у Першій світовій війні.
24. Економічне та політичне становище Болгарії у 1918-1923 роках.
25. Розвиток селянського руху. «Оксамитова» революція в Болгарії та її наслідки.
26. Встановлення політичного союзу режиму О. Цанкова.
27. Зовнішня політика Болгарії (1918-1941 рр.).
28. Розвиток культури Болгарії у 1918-1941 рр.
29. Болгарія в період правління царя Бориса III.
30. Болгарія під час Другої світової війни.
31. Участь Болгарії в окупації македонських земель.
32. Вересневий (1944) державний переворот та його наслідки.
33. Соціально-економічний розвиток Болгарії у 1944 -1949 рр.
34. Встановлення тоталітарного режиму В. Червінкова.
35. Болгарія в період правління Т. Живкова (1954-1989 рр.).
36. Крах тоталітарної системи в Болгарії.
37. Суспільно-економічна трансформація Болгарії (1989-2012 рр.)
38. Розвиток болгарської культури у другій пол. XX ст.
39. Зовнішня політика Болгарії (1990-2012 рр.)

Історія Польщі

1. Утворення і розвиток давньопольської держави.
2. Кревська унія 1385 р. та її наслідки.
3. Війни Польщі з німецькими феодалами.
4. Культура Польщі X – XV ст.
5. Люблінська унія 1569 р. та її наслідки.
6. Реформація та контрреформація в Польщі.
7. Брестська унія 1596 р. та її наслідки.
8. Наступ католицизму і полонізація України та Білорусії.
9. Поділи Речі Посполитої та її зникнення з політичної арени.
10. Повстання під проводом Т. Косцюшка.
11. Культура Польщі XVI – XVIII ст.
12. Криза шляхетської Речі Посполитої (друга пол. XVII – кінець XVIII ст.).
13. Польські землі в період походу Наполеона до Росії.
14. Польське повстання 1830-1831 рр.
15. Польське повстання 1863-1864 рр.
16. Розвиток польської культури в XIX ст.
17. Польські землі в період першої російської революції 1905 – 1907 рр.
18. «Польське питання» в період Першої світової війни.
19. Відновлення польської державності після Першої світової війни.
20. Радянсько-польська війна 1920-1921 рр.
21. Польсько-українські відносини в 1918-1921 рр.
22. Ризький мирний договір 1921 р. та його наслідки.
23. Криза парламентаризму у Польщі (1921 – 1926).
24. «Травневий переворот» та встановлення режиму «санації» у Польщі.
25. Зовнішня політика Польщі у 1918 -1939 рр. Участь Польщі у розмежуванні Чехословаччини у 1938 році.
26. Розгром Польщі гітлерівською Німеччиною у вересні 1939 року.
27. Розгортання Руху Опору в польських землях в роки Другої світової війни.
28. Польський еміграційний уряд та його діяльність в період Другої світової війни.
29. Поляки на території СРСР. Катинська трагедія.
30. Варшавське повстання 1944 р.
31. «Польське питання» в роки Другої світової війни.
32. Відбудова господарства в Польщі (1944-1949 рр.).
33. Акція «Вісла» та її наслідки.
34. Режим «народної демократії» в Польщі (1945-1947 рр.).
35. Утвердження тоталітарного режиму в Польщі.
36. Польське суспільство «за доби Гомілки».
37. Десятиріччя правління Е. Герека.

38. Створення та діяльність профспілкового об'єднання «Солідарність».
39. Формування громадянських опозиційних рухів в Польщі в 70-х рр. ХХ ст.
40. Суспільно-політичні кризи (1956, 1968, 1970, 1980-1981) у Польщі. Запровадження воєнного стану у грудні 1981 р.
41. Крах тоталітарної системи Польщі. Прихід до влади опозиційної «Солідарності».
42. Політичні та економічні перетворення в Польщі наприкінці 1980-х – 1990-х рр.
43. Римо-католицька церква та її роль в Польщі.
44. Українсько-польські відносини на сучасному етапі.
45. Зовнішня політика Польщі (1988-2012 рр.).
46. Розвиток культури Польщі у другій пол. ХХ ст.
47. Українська діаспора в Польщі.
48. Поляки в Україні.
49. Політичний портрет Ю. Пілсудського.
50. Політичний портрет Р. Дмовського.
51. Політичний портрет І. Мосціцького.
52. Політичний портрет Б. Берути.
53. Політичний портрет В. Гомулки.
54. Політичний портрет В. Ярузельського.
55. Політичний портрет Л. Валенси.

Історія Чехії

1. Історія державних символів Чехії.
2. Вітчизняна та зарубіжна історіографія чеської історії. Богемістика.
3. Характеристика джерел з історії Чехії.
4. Давня доба чеської історії. «Держава» Само.
5. Еволюція суспільних структур та початок процесу державотворення.
6. Велика Моравія.
7. Кирило-мефодіївська традиція.
8. Утворення та розвиток Чеської держави Пржемисловців.
9. Святовацлавська традиція.
10. Чеське королівство та Священна Римська імперія.
11. Чехія за часів правління династії Люксембургів.
12. Гуситський рух в Чехії XV ст.: сутність та основні етапи розвитку.
13. Чехія в Ягеллонську добу.
14. Встановлення та поширення влади Габсбургів.
15. Антигабсбурзька боротьба та Тридцятилітня війна.
16. Становище чеських земель в другій половині XVII – середині XVIII ст.
17. Політика «освіченого абсолютизму» в Чехії.
18. Особливості та основні етапи розвитку чеського національного Відродження. Австрославизм.
19. Революція 1848-1849 рр. в Чехії.
20. Чеський національний рух: ідеологія, структура, динаміка розвитку.
21. Становище чехів у складі Австро-Угорської імперії.
22. Чеські землі в добу Модернізації (друга половина XIX – початок XX ст.).
23. «Чеське питання» за часів Першої світової війни.
24. Формування незалежної Чехословаччини: основні етапи державотворення.
25. «Перша» та «друга» республіки.
26. Внутрішня та зовнішня політика ЧСР у міжвоєнний період.
27. Витоки та наслідки «Мюнхенської кризи».
28. Чеські землі в роки Другої світової війни.
29. Визволення від фашизму та відродження Чехословацької держави.
30. Виникнення та занепад режиму «народної демократії».
31. Розробка та реалізація перших повоєнних програм соціально-політичних перетворень.
32. Лютневі події 1948 рр.: причини, характер, наслідки.
33. Трансформація чеського суспільства на межі 1940-1950-х рр.
34. Встановлення устрою радянського типу та спроби його модифікації.
35. Передумови та наслідки політичних судових процесів кінця 1940 –1950-х рр.
36. Суспільно-політична криза 1960-х рр.
37. «Працька весна» 1968 р.

38. Чеські землі у суспільно-політичній системі Чехословаччини в добу «нормалізації».
39. Чеська демократична опозиція: ідеологія та діяльність.
40. «Нижня революція» 1989 р.
41. Крах комуністичного режиму та початок демократичної трансформації суспільства.
42. Криза та розпад ЧСФР.
43. Розбудова державності та конституційний розвиток Чеської Республіки.
44. Суспільно-політичне життя та економічні перетворення у 1990-х рр.
45. Внутрішня політика Чеської Республіки у XXI ст.
46. Зовнішня політика Чеської Республіки у XXI ст.
47. Культура Чехії: з давніх часів до наших днів.
48. Чесько-українські взаємини.
49. Становище чехів в Україні та українців в Чехії.
50. Історичні портрети чеських політичних, громадських та культурних діячів.

Історія Словаччини

1. Становище словацьких земель доби «освіченого абсолютизму»
2. Словацьке національне Відродження.
3. Розвиток словацької культури періоду національного Відродження.
4. Життя та діяльність Людовіта Штура.
5. Революція 1848-1849 рр. у словацьких землях.
6. Словацька національна культура.
7. Словацькі землі у складі Австро-Угорщини.
8. Національний рух словаків (80-ті р. XVIII ст. – 60-ті р. XIX ст.)
9. Національно-політичний рух словаків др. пол. XIX ст. – початку XX ст.
10. Становище Словаччини у складі ЧСР 1918-1938 рр.
11. Громадсько-політична діяльність Анжрея Глінки.
12. Словаччина напередодні та в роки Другої світової війни.
13. Особливості розвитку Словаччини за доби соціалізму.
14. Становлення народно-демократичного режиму в Чехословаччині.
15. Проголошення та розвиток Словацької Народної Республіки на сучасному етапі.
16. Словацько-українські відносини.

Історія південнослов'янських народів

1. Південні слов'яни після переселення на Балкани (побут, культура).
2. Розвиток міст, ремесла та торгівлі в Сербії XII-XIV ст.
3. Проблеми утворення сербської держави в XII ст.
4. Перші сербські королівські династії. Неманичі, Стефан Душан.
5. Проблеми сербсько-турецьких відносин. Завоювання Сербії турками.
6. Хорватські міста в XII-XV ст. Дубровник.
7. Архітектура далматських міст у XII-XV ст.
8. Вплив ідей гуманізму на культуру південнослов'янських народів (XIV-XV ст.).
9. Гайдуцький рух у південнослов'янських землях.
10. Визвольна боротьба Скандербєга у XV ст.
11. Народ Чорногорії в боротьбі за незалежність. Політика митрополита Данила Негоша.
12. Хорватія під пануванням Австрії.
13. Ілліризм в південнослов'янських землях.
14. Словенські землі під владою Австрії та Венеції у XVI – пер. пол. XVII ст.
15. Хорватія і Славонія в XVIII ст. Реформи Марії-Терезії та Йосипа II.
16. Дубровницька республіка.
17. Змова Зрінських 1663-1671 рр.
18. Проголошення Сербії королівством.
19. Сербське повстання 1804-1813 рр.
20. Роль Росії у визволенні Сербії.
21. Боротьба між сербськими королівськими династіями (XIX-XX ст.)
22. Участь Сербії в Балканському союзі та Балканських війнах.
23. Сербія та Чорногорія в Першій світовій війні.
24. Албанія у XIX ст.
25. Албанське національне Відродження
26. Проголошення незалежної Албанії 1912 р.
27. Албанія у роки першої світової війни
28. Південнослов'янські провінції Австро-Угорщини на початку XX ст.
29. Утворення Держави Словенців, Хорватів та Сербів.
30. Об'єднання Сербії, Чорногорії та Держави СХС в Королівство сербів, хорватів і словенців.
31. Проблема міжнародного визнання Королівства СХС.
32. Внутрішня політика королівства СХС.
33. Діяльність Югославії в Малій Антанті.
34. Зовнішня політика Югославії напередодні Другої світової війни.
35. Народно-визвольна війна югославських народів проти іноземних загарбників за роки Другої світової війни.
36. Утворення АВНОЮ.

37. Четницький рух в Югославії за часів Другої світової війни.
38. «Незалежна держава Хорватія». Усташі.
39. Албанія у роки Другої світової війни
40. Утворення ФНРЮ.
41. Югославсько-радянські відносини після Другої світової війни.
42. Конфлікт Югославії з СРСР та країнами народної демократії в 1948-1955 рр.
43. Внутрішня політика Югославії після Другої світової війни.
44. Участь Югославії в утворенні і діяльності руху неприєднання.
45. Розвиток культури південнослов'янських народів в післявоєнний період (на прикладі кіно, театру, літератури).
46. Теорія та практика суспільного самоврядування в Югославії.
47. Суспільно-політичний розвиток албанського суспільства доби соціалізму.
Е.Ходжа.
48. Причини виникнення економічної кризи 80-х років в СФРЮ.
49. Суспільно-політична криза югославського суспільства 80-90-х рр.
50. Національне питання в Югославії. Передумови виникнення міжнаціональних конфліктів.
51. Причини та хід розпаду СФРЮ.
52. Утворення на уламках СФРЮ незалежних держав.
53. Історичні корені південнослов'янських проблем.
54. Криза югославської федерації та її наслідки.
55. Особливості міжетнічної кризи в СФРЮ.
56. Розпад СФРЮ.
57. Діяльність Контактної групи.
58. Концепції врегулювання конфлікту в Боснії та Герцеговині.
59. Зусилля міжнародного співтовариства в досягненні миру на Балканах.
60. Еволюція позиції світового співтовариства у зв'язку з загостренням югославської кризи.
61. Міжнародні організації та криза на Балканах.
62. Створення Союзної Республіки Югославія.
63. Збройний конфлікт в Хорватії.
64. Витоки, особливості та наслідки косовської кризи.
65. Військова операція «Блиск».
66. Дейтонські мирні угоди.
67. Масштаб зміст та наслідки кривавого конфлікту в Боснії та Герцеговині.
68. Початок громадської війни в СФРЮ.
69. Особливості громадської війни в югославських землях.
70. Албанське суспільство у XX-XXI ст.

Історія Румунії

1. Молдавія, Волощина, Трансільванія доби Середньовіччя.
2. Трансільванія під владою Габсбургів (1690-1848)
3. Утворення Румунської держави 1861 р.
4. Румунія у роки першої світової війни.
5. Румунська держава у міжвоєнний період.
6. Румунія у роки Другої світової війни.
7. Румунія за доби соціалізму. Режим Н. Чаушеску.
8. Румунія на межі ХХ- ХХІ ст.
9. Українсько-румунські стосунки.

Історія Угорщини

1. Формування середньовічної Угорської монархії Х-ХІІІ ст.
2. Угорські землі у ХІV – першій половині ХVІ ст.
3. Битва при Мохачі 1526 р. її наслідки для держав, народів Центрально-Східної Європи.
4. Реформи доби «освіченого абсолютизму».
5. Угорська революція 1848-1849 рр. Війна за незалежність.
6. Австро-Угорський компроміс 1867 р.
7. Угорщина на початку ХХ ст.
8. Угорщина у Першій світовій війні.
9. Угорщина у новій політичній системі Центральної Європи.
10. Угорщина у роки Другої світової війни.
11. Угорщина другої половини ХХ ст. Революція 1956 р.
12. Українсько-угорські відносини.

Історія науки, історіографія і методологія історії

1. Старовіри в історичній літературі.
2. «Слово о полку Ігоревім» – цінне джерело чи підробка тисячоліття? (Історіографія проблеми).
3. Династія Романових у працях М.І. Костомарова.
4. Історичні погляди Дмитра Бантиш-Каменського.
5. Теорія історико-політичної місії дворянства в історіографії XVIII ст.
6. М.М. Карамзін і його вплив на розвиток російської культури.
7. “Історія Русів” та її місце в російській історіографії.
8. Шляхи вирішення кавказької проблеми в російській суспільно-політичній думці XIX ст.
9. Проблеми соціальної та політичної історії Росії другої половини XVI – початку XVII ст. у працях дореволюційних істориків.
10. Російська суспільна думка і католицизм.
11. В.О. Ключевський: портрети російських самодержців.
12. Наукова школа В.О. Ключевського: доля істориків “нового” напрямку.
13. В.О. Ключевський про політичну історію Росії.
14. М.В. Довнар-Запольський: наукова і суспільно-культурна діяльність.
15. Історія Росії у працях Михайла Грушевського.
16. Історична концепція Т.Грановського.
17. Історична концепція М.Луніна.
18. Національно-орієнтована концепція всесвітньої історії М. Петрова.
19. Історичний світогляд і історична концепція В. Іконникова.
20. Історія Росії в концепції К.Каверіна.
21. П. Мілюков: творча доля та політична кар’єра.
22. Історична концепція П.М. Мілюкова.
23. Історичні погляди В.І. Вернадського.
24. Щоденники та листи В.І. Вернадського як джерело з історії науки.
25. Західноєвропейська історична думка і російська історіографія XIX – початку XX ст.
26. Компаративістські теорії в Росії кінця XIX – першої половини XX ст.
27. Становлення університетської автономії в Росії в XIX ст.
28. “Професорська” культура XIX – початку XX ст.
29. Професійні корпоративні органи в Російській імперії на початку XX століття (на прикладі окремого регіону чи міста).
30. Професорські корпорації в університетах Росії у XIX – на початку XX століття (соціо-культурний аналіз).
31. Викладання історії в середніх навчальних закладах Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.

32. Історики Росії XIX – початку XX століття: колективний портрет.
33. Міжнародне співробітництво вчених-гуманітаріїв Росії в XIX – на початку XX століття.
34. Російські історики кінця XIX – початку XX ст. про свій час і долю Росії.
35. Російські релігійні філософи XIX – XX ст. про минуле, сучасне і майбутнє Росії.
36. Історична журналістика і публіцистика в Росії у XIX – на початку XX століття.
37. Столипінська аграрна реформа. Історіографія.
38. Життя та доля Миколи II в сучасній російській історіографії.
39. Жінка імператорської Росії в уявленні сучасників.
40. Феномен “жіночого століття” в російській історіографії.
41. Жінки династії Романових у російській історіографії.
42. Гендерні дослідження в сучасній російській, українській, білоруській історіографії.
43. В.І. Ленін в сучасній історичній літературі.
44. Жовтнева революція в мемуарах емігрантів.
45. Концепція опричнини в радянській історіографії.
46. Російська історіографія історії XX ст.
47. Французька історіографія історії Росії.
48. Вивчення історії Росії в США та Великій Британії: нові тенденції і спадок советології.
49. Німецька русистика на рубежі століть (XX-XXI ст.)
50. Книги з історії в російському книжковому просторі.

Зразок написання заяви (ОР «Бакалавр»)

**Завідувачу кафедри історії
Центральної та Східної Європи
проф. Мордвінцеву В.М.
студента 2 /3, 4, 5/ курсу
ОР «Бакалавр»
історичного факультету
денної /заочної/ форми навчання
Петрова Петра Петровича**

Заява

**Прошу Вас затвердити тему курсової роботи “НАЗВА ТЕМИ” і
призначити наукового керівника.**

Дата

Підпис

Зразок написання заяви (ОС «Магістр»)

**Завідувачу кафедри історії
Центральної та Східної Європи
проф. Мордвінцеву В.М.
студента 1/2 курсу
ОС «Магістр»
історичного факультету
денної /заочної/ форми навчання
Петрова Петра Петровича**

Заява

**Прошу Вас затвердити тему курсової / магістерської роботи
“НАЗВА ТЕМИ” і призначити наукового керівника.**

Дата

Підпис

Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Історичний факультет

**Кафедра історії Центральної
та Східної Європи**

“НАЗВА РОБОТИ”

**Курсова робота
студента 2 /3, 4, 5/ курсу
ОР «Бакалавр»
денної /заочної/ форми навчання
або
студента 1 курсу ОС «Магістр»
Петрова Петра Петровича**

**Науковий керівник
доктор історичних наук,
проф. Верба І.В.**

Київ – 2020

Зразок оформлення титульної сторінки магістерської роботи

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**Історичний факультет
Кафедра історії
Центральної та Східної Європи**

“НАЗВА РОБОТИ”

**Магістерська робота
студента 2 курсу
ОС «Магістр»
денної /заочної/ форми навчання
Петрова Петра Петровича**

**Науковий керівник
доктор історичних наук,
проф. Мордвінцев В.М.**

*Робота попередньо розглядалась
на засіданні кафедри “ ” _____
і рекомендується до захисту на ЕК*

*Завідувач кафедри історії
Центральної та Східної Європи*

проф. Мордвінцев В.М.

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Сергієнко А.А. Церковні реформи в Російській імперії другої половини XIX ст. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2012. 95 с.

Курсова (магістерська) робота є узагальнюючим дослідженням церковних реформ в Російській імперії другої половини XIX ст. В роботі визначено й цілісно реконструйовано основні етапи змін, що торкнулися вищого органу церковного управління – Правлячого Синоду, та становище і характер проведення реформ в адміністративному устрої єпархій. Досліджено державні заходи щодо реформування матеріального та правового становища білого та чорного духовенства в державі. Розкрито тенденції зміни державної політики стосовно початкових освітніх закладів духовного відомства в другій половині XIX ст. На основі аналізу законодавчих документів визначено особливості проведення реформи духовних семінарій та організації наукового та виховного процесів в них. Проаналізовано характер діяльності духовних академій держави в рамках введених нових Статутів 1869 та 1884 рр.

Serhiyenko Alla A. Church reform in the Russian Empire in the second half of the XIX century. Kyiv Taras Shevchenko National University. 2012. 95 p.

The course work (master thesis) is a comprehensive research of church reforms in the Russian Empire in the second half of the XIX century. The thesis defines and integrally reconstructs main stages of the changes affecting the superior body of church administration – Ruling Synod as well as the condition and character of the reformation in the administrative structure of eparchies. There have been analyzed the state measures of reformation of material and legal state of secular and regular clergy in the country. The thesis examines the trends of changes of the state policy referring primary educational institutions of religious authorities in the second half of the XIX century. On the basis of the analysis of legislative documents there have been determined the characteristics of reformation of theological seminaries as well as the organization of scientific and education process there. There has been analyzed the character of theological academies activity in the framework of new Statutes of 1869 and 1884.

Зразок оформлення змісту

З М І С Т

Вступ.....	3
Розділ I Соціально-економічний розвиток Росії в першій половині XIX ст.	5
1.1 Територія та її адміністративний поділ.....	5
1.2 Населення, його станова структура.....	7
1.3 Сільське та поміщицьке господарство	11
1.4 Розвиток промисловості. Початок промислового перевороту в Росії.....	16
Розділ II Зовнішня політика Росії у першій половині XIX ст.	20
2.1 Зовнішня політика в 1801 – 1812 рр.	20
2.2 Вітчизняна війна 1812 р. Закордонний похід російської армії (1813 – 1814 рр.).....	30
2.3 Віденський конгрес. Створення нової політичної системи в Європі.....	45
Висновки	50
Список використаних джерел і літератури.....	54
Додатки	57

Засоби текстового зв'язку в науковій праці⁴**МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ ФОРМУЛЮВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

- Проблема / назване явище заслуговує на особливу увагу серед науковців...Проблема актуальною на сучасному етапі розвитку науки...
- Проблема відноситься до найактуальніших...
- Проблема давно є на часі...
- Проблема є актуальною...
- Проблема є дискусійною...
- Проблема є не досить розробленою...
- Проблема є мало розробленою / недослідженою...
- Проблема є цілком на часі...
- Проблема заслуговує на особливу увагу...
- Проблема не була об'єктом спеціального вивчення...
- Проблема перебуває у центрі уваги...
- Проблема посідає важливе місце...
- Проблема фрагментарно висвітлювалася в..
- Проблема цілком є не вирішеною...
- Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання...

МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ ОПИСУ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОБЛЕМИ

- Прийнято вважати, що...
- Загальновідомо, що...
- На думку (кого?)...
- Згідно з поглядами (кого?)...
- Як вважають (вважає)...
- Наявні погляди щодо цього питання можна класифікувати так...
- Дослідженням цієї проблеми у різні часи / періоди займалися...
- Цих поглядів дотримуються (дотримується)...
- Гіпотезу / припущення про... висунув / запропонував...
- Початок тенденції саме такого вивчення поклав...
- Нову концепцію (ідею, теорію, гіпотезу) розробили...

МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

- Метою є встановити (встановлення)...
- Метою є визначити (визначення)...
- Мета статті полягає у порівнянні...
- У статті вивчаються / виявляються / з'ясовуються...
- Мета статті – проаналізувати / описати / схарактеризувати / виявити / порівняти / узагальнити / систематизувати...
- Метою роботи є дослідження...

⁴ Матеріал з ресурсу «Лабораторія Ефективних Досліджень»
URL: <http://sslslab.com.ua/>; <https://bit.ly/3a2aFCI>; <https://bit.ly/2TcOFhG>

МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ ПЕРЕХОДУ ДО ЗАВДАНЬ

- *Поставлена / сформульована мета вимагає / передбачає розв'язання цілої низки конкретних завдань, а саме: ...*
- *Для реалізації мети поставлено такі завдання...*
- *Мета зумовила конкретні завдання, а саме: ...*

МОВНІ КЛІШЕ ДЛЯ ФОРМУЛЮВАННЯ ЗАВДАНЬ

- *проаналізувати (методику, закономірності, тенденції, проблеми, роль, можливості, реалії та перспективи)...*
- *виявити закономірності...*
- *дослідити особливості...*
- *встановити (закономірності, тенденції, основні закони, принципи, системні ознаки, параметри)...*
- *класифікувати...*
- *описати (особливості, проблеми, параметри, ознаки, структуру, співвіднесеність, зв'язок, аспекти, засади, тенденції)...*
- *обґрунтувати (теорію, тезу, погляди науковців на..., концепцію, перспективи, систему, шляхи розв'язання проблеми)...*
- *узагальнити (досвід, висновки, результати попередніх досліджень, результати експерименту, експериментальні дані, статистичні дані, матеріали дослідження)...*
- *розглянути (проблеми, особливості, параметри, ознаки, структуру, зв'язок, сутність, основні принципи, засади, характер, аспекти, механізми)...*
- *з'ясувати (причини, сутність, особливості, умови, характер, природу й структуру, місце й роль, основні принципи, параметри, закономірності)...*
- *порівняти (позиції, результати, погляди, параметри, різні підходи, наукові концепції, якості, ознаки, функції, дефініції)...*
- *охарактеризувати (сутність, сучасний стан, значення, механізм, основні напрямки, особливості, передумови, якості, причини, принципи)...*
- *відстежити (процес, логіку, факти, причини, можливості, умови)...*
запропонувати (нові підходи, шляхи розв'язання проблеми, класифікацію, рекомендації, нові методики дослідження)... *сформулювати (закони, принципи, завдання, правила, висновки, рекомендації щодо, позицію щодо)...*
- *навести (теорію, загальну характеристику, вагомий статистичний матеріал, відомості, характеристики, класифікації, типології)*

ПЕРЕХІД ДО ОСНОВНОГО ВИКЛАДУ МАТЕРІАЛУ

- *Є підстави вважати ...*
- *Перевіримо висунуте припущення...*
- *Однією з найважливіших особливостей досліджуваного об'єкта є... Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє проілюструвати певні спостереження...*
- *Матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати / узагальнити / уточнити / конкретизувати / класифікувати / провести нову таксономію...*
- *Вдалося зафіксувати / з'ясувати / помітити певні закономірності...*

ЛОГІЧНІ ПЕРЕХОДИ ВІД ОДНОГО АСПЕКТУ ДО ІНШОГО

- Як було сказано (показано, зауважено, зазначено, встановлено, виявлено, з'ясовано)...
- Як свідчать дані (результати)...
- Як уже вказувалося / підкреслювалося вище / раніше...
- Вище йшлося про...
- Згідно з цим...
- Відповідно до цього...
- У зв'язку з цим...
- У зв'язку з викладеним вище...
- Далі з'ясуємо...
- У такий же спосіб знаходить свій вияв...

ДОПОВНЕННЯ АБО УТОЧНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

- акож...
- при чому...
- при тому...
- разом з тим...
- крім того...
- більше того...
- до речі...
- між іншим...
- головним чином...
- особливо...
- точніше...
- маємо на увазі...
- по суті...
- втім...
- (у)все-таки...
- тим більше, що...
- у тому числі...
- тобто...
- а саме

ПОРІВНЯННЯ АБО ПРОТИСТАВЛЕННЯ

- однак...
- проте...
- але...
- так само...
- так само, як і...
- не лише..., але й...
- порівняно з...
- на противагу (чому?)...
- навпаки...
- аналогічно (до чого?)...
- таким же чином...
- з одного боку..., з іншого боку...
- у той же час, як...
- разом із тим...
- тим більше, що...

ВСЕБІЧНИЙ РОЗГЛЯД ОБ'ЄКТА, ОСОБЛИВО З ПОГЛЯДУ ТИПОВОСТІ, КОНКРЕТНОСТІ, СУТНОСТІ

- у цьому розумінні...
- взагалі...
- зокрема...
- як правило...
- в основному...
- практично...
- по суті...
- з одного боку...
- з іншого боку...
- крім того...
- окрім...
- у контексті...
- за концепцією...
- між іншим...
- більше того...

ВИОКРЕМЛЕННЯ ПЕВНОГО АСПЕКТУ ІНФОРМАЦІЇ

- *головне при цьому...*
- *зупинимось на головному...*
- *необхідно зазначити, що...*
- *маємо підкреслити / зауважити, що...*
- *слід мати на увазі / враховувати, що...*
- *характерно, що...*

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ – ВИСЛОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

- *що...*
- *безперечно, що...*
- *безсумнівно, що...*
- *очевидно, що...*
- *насправді...*
- *безсумнівно, але...*
- *швидше за все...*
- *досвід (розрахунки, аналіз) підтвердив...*
- *як відомо...*
- *загальновідомо, що...*
- *згідно з поглядами...*
- *дослідження показало, що...*

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ – ВИСЛОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

- *вважаємо, що...*
- *здається, що...*
- *на наш погляд...*
- *за нашим переконанням...*
- *уявляється вірогідним / правомірним...*
- *викликає сумнів...*
- *точка зору автора, що збігається з нашою, ...*
- *вірогідно...*
- *ймовірно...*

ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ

- *Є впевненість у тому, що...*
- *Переконливим є погляд знаних авторитетів у цій галузі на (що?)...*
- *Не можна не зважати на те, що...*
- *Доведено, що...*
- *Є очевидним, що...*
- *Ці факти переконують у (чому?)...*
- *Автор переконливо доводить, що...*
- *Результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...*
- *Можна з упевненістю сказати, що...*
- *У цьому аспекті варто взяти до уваги...*

ВИСЛОВЛЕННЯ КРИТИКИ, НЕЗГОДИ, СПРОСТУВАННЯ

- *Не можна погодитися...*
- *Навряд чи можна погодитися...*
- *Є підстави дорікати в неточності...*
- *Є серйозні заперечення щодо...*
- *Необґрунтовано стверджується...*
- *Є дискусійним питання...*
- *Низка сумнівів та зауважень виникає при...*
- *Певний сумнів викликають наведені приклади / статистичні дані / припущення щодо...*

УЗАГАЛЬНЕННЯ В ОСНОВНОМУ ЗМІСТІ

- *відтак...*
- *отже,...*
- *у підсумку...*
- *в/у результаті...*
- *усе це свідчить про те, що...*
- *є очевидним, що...*
- *це дозволяє зробити висновок...*
- *це свідчить про...*
- *нарешті...*
- *сформулюємо висновок...*
- *одним словом...*
- *підбиваючи підсумки, ...*
- *резюмуючи, ...*

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО ТЕОРЕТИЧНИХ ВИКЛАДОК

- *наприклад,...*
- *як приклад...*
- *прикладом може бути / слугувати...*
- *наведемо приклад...*
- *проілюструємо викладене вище яскравими прикладами...*
- *розглянемо приклад...*
- *проаналізуємо типові приклади...*
- *унаочнимо...*

ВИСНОВКИ

- *Отже, проведене дослідження (виконаний аналіз) підтверджує, що...*
- *Отже, є всі підстави зробити такий висновок: ...*
- *Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про...*
- *Відтак, можна впевнено стверджувати, що...*
- *Сформулюємо основні висновки...*
- *Здійснене дослідження дає можливість / дозволяє зробити такі висновки: ...*
- *Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ...*
- *В ході експерименту розв'язано поставлені завдання й підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме: ...*

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

- *У перспективі планується дослідження співвідношення...*
- *Перспективним видається більш детальне вивчення явища ... у порівняльному аспекті*
- *Перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо у дослідженні...*
- *Подальше дослідження цього аспекту полягає в...*
- *У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання в цьому напрямі...*

ЦИТУВАННЯ

- *(Дослідник) так визначає завдання...*
- *В ... аспекті висвітлюють проблему вітчизняні вчені...*
- *В аналогічному напрямку активно працюють (дослідники)*
- *Використовуємо методу, запропоновану дослідником...*
- *Вітчизняна ... представлена працями дослідників)*
- *Дані запозичено зі статті...*
- *Детальніше дивіться про це у працях...*
- *До проблеми (якої?) зверталось чимало авторів: ...*
- *До цієї проблеми зверталися вчені...*
- *Дослідник ... пропонує/стверджує, що...*
- *Дослідник ... зазначає/нагадує, що...*
- *Дослідник ... вбачає, що...*
- *На переконання (дослідника), ...*
- *Один із підходів представлено у працях...*
- *Пишучи про..., (дослідник) висловив гіпотезу...*
- *Проблемі ... приділили увагу...*

Мовні засоби, які використовуються при цитуванні та переказі
використаних джерел

Цитування	Переказ
М.М. Карамзін писав / пише: "..."	М.М. Карамзін вважав, що...
Як пише / писав П.А. Зайончковський: "..."	П.А. Зайончковський гадав, що...
Як твердив ще Є.В. Тарле: "..."	Є.В. Тарле стверджував, що...
Як підкреслює М.В. Нечкіна: "..."	М.В. Нечкіна вказує на ...
Згідно з С.М. Соловйовим: "..."	Автор наголошує на ...
Згідно з уявленнями М.П. Погодіна: "..."	С.М. Соловйов виділяє / зазначає / гадає / підкреслює / пропонує / рекомендує / розрізняє / стверджує / вважає, що ...
За словами Ю.Ф. Самаріна: "..."	За М.П. Погодіним, ...
На думку Б.Д. Грекова: "..."	За словами Б.Д. Грекова, ...
В.А. Золотарьов гадає: "..."	На думку С.Д. Сказкіна, ...
Як (справедливо) зазначив С.Д. Сказкін: "..."	З точки зору Д.С. Ліхачова, ...
Д.С. Ліхачов зазначав з цього приводу: "..."	Згідно з А.А. Шахматовим / концепцією авторів...
А.А. Шахматов так характеризує ...: "..."	М.С. Грушевський вбачає головну причину в ...
"..., – зазначає М.Д. Приселков, – ..."	О.П. Оглоблин дійшов висновку, що...
"..., – читаємо у М.С. Грушевського, – ..."	У цій статті автор доходить висновку, що ...
"..., – резюмує С.Ю. Вігге, – ..."	Якщо йти за М.Д. Приселковим, то ...
Як не згадати слова Д. Бантиш-Каменського: "..."	Д. Бантиш-Каменський зазначав / зазначає з цього приводу, що ...
Можна навести такі слова відомого історика: "..."	М.І. Костомаров у своїй книзі "... зазначає, що ...
Причину такої ситуації М.І. Костомаров бачить у тому, що: "..."	
О.Лазаревський, проте, відстоює іншу точку зору, згідно з якою: "..."	

Зразок оформлення списку використаних джерел

ДЖЕРЕЛА

Архівні матеріали

1. Центральный державный историчный архив Украины, м. Київ (ЦДІАК України). Ф. 849 (Личный фонд профессора Иконникова В. С.). Оп. 1. Спр. 26. «Конспекты лекций по русской истории». Арк. 3-10.
2. Державний архів Одеської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 12121. Слабченко Михаил Алексеевич. Арк.1.
3. Центральный государственный архив древних актов (Москва). Ф. 19 (Государственный архив). Розряд XIX, 1775-1776 гг. Д. 319. Статистические данные о купечестве. Л. 1-33.

Публікації документів

4. К чести России. Из частной переписки 1812 года / Сост., авт. предисл. и примеч. М. Бойцов. Москва: Современник, 1988. 239 с.
5. Киевский университет. Документы и материалы. 1834-1984 / М. У. Белый (ред.), В. А. Замлинский (сост.). Киев: Издательство при Киевском гос. ун-те издательского объединения «Вища школа», 1984. 192 с.
6. Население России за 100 лет (1897-1997) : Стат. сб. / Гос. ком. Рос. Федерации по статистике (Госкомстат России). Москва: Госкомстат России, 1998. 222 с.
7. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. / Сост. И. В. Козьменко. Москва: Госполитиздат, 1952. 464 с.

Мемуари

8. **Витте С. Ю.** Воспоминания: в 3 т. Т. 1 / Вступ. ст. А. В. Игнатьева; Коммент. А. В. Игнатьева, А. Г. Голикова. Москва, Таллинн: АО «Скиф Алекс», 1994. 524 с.
9. **Панкратов В. С.** С царем в Тобольске: Из воспоминаний. Убийство царской семьи и её свиты: Офиц. документы. Ленинград: Предприятие «Сказ», 1990. 61 с.

ЛІТЕРАТУРА

(за абеткою, див. Додаток № 10)

Зразки бібліографічного опису різних видів наукової літератури

Вид літературного джерела	Приклад оформлення бібліографічного опису в списку використаних джерел
Книга одного автора	<p><i>Лінч Дж.</i> Середньовічна церква. Коротка історія / Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1994. 492 с.</p> <p><i>Нечкина М. В.</i> Декабристы. Москва: Издательство “Наука”, 1982. 183 с.</p> <p><i>Bruce Lincoln W.</i> In the Vanguard of Reform: Russia’s Enlightened Bureaucrats? 1825-1861. De Kalb: Northern Illinois University Press, 1990. 245 p.</p>
Книга двох, трьох, чотирьох авторів	<p><i>Харишин М., Мордвінцев В.</i> Російське самодержавство та Київська митрополича кафедра, або як Українська православна церква позбулася автокефалії. Київ: Братство УАПЦ “Світло для світу”, 1999. 333 с.</p> <p><i>Киняпина Н. С., Блиев М.М., Дегоев В. В.</i> Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. XVIII в. – 80-е годы XIX в. Москва: Изд-во МГУ, 1984. 328 с.</p> <p>Мировая художественная культура. XX век. Кино, театр, музыка / Баженова Л. М., Некрасова Л. М., Курчан Н. Н., Рубинштейн И. Б. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 432 с.</p>
Книга п’ятьох і більше авторів	<p>Історія України: навчальний посібник / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; під ред. В. А. Смолія. 3-тє вид., доп. й перероб. Київ: Альтернативи, 2002. 472 с.</p>
Без автора / колектив авторів	<p>История России XIX – начала XX в. Учебник для исторических факультетов университетов / Под ред. В. А. Федорова. Москва: Издательство Зерцало, 2000. 752 с.</p> <p>Культурология. XX век: Антология / Перевод / Сост. С. Я. Левит. Москва: Юристъ, 1995. 703 с.</p>
Багатотомні видання	<p><i>Нечкина М. В.</i> Движение декабристов: в 2 т. Т.1. Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1955. 488 с.</p> <p>История внешней политики России (конец XV в. – 1917 г.): в 5 т. / отв. ред. А. Н. Сахаров. Москва: Международные отношения, 1999. Т. 1. Конец XV – XVII вв. (От свержения ордынского ига до Северной войны). 448 с.</p>
Збірки наукових праць	<p>Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів. Т. 11 / Нац. Акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; ред. кол.: Сохань П. (відп. ред.) та ін. Київ, 2005. 455 с.</p>

Розділ або підрозділ з книги	Верстюк В. Ф. Українське питання в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Українські проекти в Російській імперії / В.Ф. Верстюк, В.М. Горобець, О.П. Толочко; НАНУ. Ін-т історії України; Редкол. В.А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2004. С. 351-411.
Фрагменти книг, які мають заголовки	<p>Общество и государство феодальной России: Сб. статей, посвящ. 70-летию акад. Л. В. Черепнина / АН СССР, Отд-ние истории, Ин-т истории СССР; Отв. ред. д-р ист. наук В.Т. Пашуто. Москва: Наука, 1975. Предисловие. С. 1-8.</p> <p>[Дегоев В.] Россия и Кавказ XVIII – первой половины XIX вв.: взгляд с Запада // Дегоев В. В. Большая игра на Кавказе: история и современность : Статьи, очерки, эссе / Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД Российской федерации. 2-е изд., расш. и дополн. Москва: Русская панорама, 2003. 512 с.</p> <p>Верба І.В., Губицький Л. В. , Цимбал Ю. В. Сташевський Євген Дмитрович // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні (1834-2004 рр.) / Під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. Київ: Прайм-М, 2004. С. 296.</p>
Стаття в збірнику	<p>Некрасов Г. А. Учреждение коллегий в России и шведское законодательство // Общество и государство феодальной России: Сб. статей, посвящ. 70-летию акад. Л. В. Черепнина / АН СССР, Отд-ние истории, Ин-т истории СССР; Отв. ред. д-р ист. наук В. Т. Пашуто. Москва: Наука, 1975. С. 334-343.</p> <p>Крепости Киева // Киев: Энциклопедический справочник / Под ред. А. В. Кудрицкого. Изд. 2-е. Киев: Главная редакция УСЭ, 1986. С. 329-330.</p> <p>Ціпко А. Ідея університету в українській культурі: перенесення й особливості засвоєння. <i>Українознавство</i>. 2009. Календар-щорічник / Упорядн. В. Піскун, А. Ціпко, О. Щербатюк. Київ: ВПЦ Київський університет, 2008. С. 59-63.</p>
Стаття в журналі	<p>Білоус Н. Київські війти XVI – першої половини XVII ст. <i>Київська старовина</i>. 2002. № 3. С. 32-51.</p> <p>Brooks Nathan M. Alexander Butlerov and the Professionalization of Science in Russia // <i>The Russian Review</i>. 1998. Vol. 57, №1. P. 10-24.</p>
Стаття в газеті	<p>Козицький М. Правда і кривда гетьмана Скоропадського // <i>Старокиївські вісті</i>. 2003. 15 травня. С. 7.</p> <p>Зінченко О. Україна-Польща: Глухий кут історичного діалогу. Чи буде переважання? <i>Дзеркало тижня</i>. 2016. 22 жовт. С. 7.</p>

Тези доповідей	<i>Дзюба О.</i> Києво-Могилянська академія і Київський магістрат // Самоврядування в Києві: історія та сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права (26-27 листопада 1999 р., м. Київ) / Київська міська рада, Фонд ім. Фрідріха Еберта. К., 2000. С. 162-166.
Дисертація	<i>Білан Г. І.</i> Обновленський рух в Україні 20 – 30-х рр. ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2005. 275 с.
Автореферат дисертації	<i>Баженова Г.Ю.</i> Міжнародні зв'язки істориків Росії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 20 с.
Словники, довідники	<i>Масленіков В.</i> Стародавня історія України в легенді про братів-засновників Києва та в інших легендах і джерелах : Історичний етимологічний словник. Вид. 2-е. Київ: [б. в.], 2004. 92 с. Ислам: Энциклопедический словарь / АН СССР, Ин-т востоковедения. Москва: Наука, 1991. 311, [4] с. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / КНУТШ; Ред. кол.: В. М. Литвин та ін. Київ: Вища школа, 2002. 432 с.
Атласи	Отечественная история с древнейших времен до конца ХVIII века : Атлас. 1998/1999 / Сост. и подгот. к изд. ПКО “Картография” Роскартографии в 1997 г.; Отв. ред.: В.Н. Поляков и др. Москва: ФСГК, 1998. 16 с. <i>Цуциев А. А.</i> Атлас этнополитической истории Кавказа (1774-2004). Москва: “Европа”, 2006. 128 с.
Збірники документів	Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий : (Период империализма) / Сост. Астафьев И. И., Вдовин В. А., Киняпина Н. С. и др., Отв. ред. Федосов И. А. Москва: Высшая школа, 1977. 338 с. <i>Рубель В.А.</i> Історія середньовічного Сходу : Тематична хрестоматія / навч. посібник. Київ: Либідь, 2000. 624 с.
Законодавчі акти	Закон України про вибори народних депутатів України / Верховна Рада України. Офіц. видан. Київ: Парламентське видавництво, 2004. 120 с.

Бібліографічні показчики	<p>Книга в Україні : друга половина XIX – початок XX ст. (1861-1917) : Бібліографічний показчик / Уклад.: Петров С. Й., Петров С. С. Київ: [б. в.], 1996. 222 с.</p> <p>Івченко О. С. Публікації джерел з історії Києва: Ретроспективний науково-допоміжний бібліографічний показчик. Київ: [б. в.], 1982. 92 с.</p>
Рецензії	<p>[Рецензія] / В. Швагрун // Історія та історіографія в Європі. 2003. № 1-2. С. 236-241. Рец. на: Соціум. Альманах соціальної історії / Гол. ред. В. А. Смолій. Вип. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2002. 253 с.</p> <p>Васильєва І. Глосарій сучасної освіти // Вища школа: науково-практичне видання / Міністерство освіти і науки України. 2008. №3. С. 108-109. Рец. на кн.: Глоссарий современного образования / Нар. Укр. Акад., под общ. ред. Е. Ю. Усик; Сост. Астахова В. И. и др. Харьков.: Изд-во НУА, 2007. – 524 с.</p>
Електронні ресурси	<p>Когут З. Истоки парадигмы единства: Украина и создание русской национальной истории (1620-е – 1860-е гг.) // Ab Imperio: електрон. версія журн. 2001. № 1-2. Режим доступу: http://abimperio.net/cgi-bin/aishow.pl?state=index_rus&idlang=2 (дата звернення 15.09.2016)</p> <p>Зінченко О. Україна-Польща: Глухий кут історичного діалогу. Чи буде перезавантаження? // Дзеркало тижня: електрон. версія газ. 2016. № 38-39. 22 жовтня. Дата оновлення: 22.10.2016. URL: http://gazeta.dt.ua/HISTORY/ukrayina-polscha-gluhiy-kut-istorichnogo-dialogu-chi-bude-perezavantazheniya-.html (дата звернення: 13.12.2016)</p> <p>Степанов В. Интернет в профессиональной информационной деятельности [Електронний ресурс]: учеб. пособие. Електрон. текст. дані. 2006. Дата оновлення: 28 лип. 2006. URL: http://textbook.vadimstepanov.ru/index.html (дата звернення: 13.12.2016)</p> <p>Термины и понятия по истории России VI – XVII веков [Электронный ресурс] // История России с древнейших времён до наших дней. URL: http:// http://hister1.ru/slovar/ (дата звернення 11.12.2016)</p>

Додаткова література

1. **Баловсяк Н.В.** Реферат, курсовая, диплом на комп'ютері. Популярний самоучитель. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 176 с.
2. Бібліографічний опис електронних ресурсів [Електронний ресурс]: Методичні рекомендації / Міністерство аграрної політики та продовольства України; Миколаївський державний аграрний університет; Бібліотека. Електрон. текст. Дані. Миколаїв, 2011. URL: <http://en.calameo.com/read/002438128f7e6ab037024> (дата звернення: 5.02.2018)
3. **Вінічук В.В.** Ефективна робота з газетою та політичною лексикою: Навч. видання. Київ: ДЕМІД, 2002. 64 с.
4. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. (Видання офіційне).
5. **Задорожна Н.В., Євдокимова Н.М., Решетняк Т.І.** Науково-дослідна робота студента на прикінцевому етапі навчання в бакалавраті: науковий семінар, курсова робота-есе: навчально-методичний посібник. Київ: КНЕУ, 2007. 120 с.
6. **Запаско Я.П.** Основи науково-дослідної роботи студентів. Львів: [б. в.], 1992. 67 с.
7. **Кочан І.М.** Українська наукова лексика. Міжнародні компоненти в термінології. Київ: Знання, 2013. 294 с.
8. **Круглов П.П., Куприянова А.В.** Правильно оформляем и пишем реферат/курсовую/диплом на комп'ютері. Санкт-Петербург: Наука и техника, 2008. 160 с.
9. **Кутовенко А.** Профессиональный поиск в Интернете. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 256 с.
10. **Левченко О.П.** Науковий стиль: культура мовлення. Львів: Львівська політехніка, 2012. 204 с.
11. **Мацько Л.І., Денискіна Г.О.** Українська наукова мова (теорія і практика). Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272 с.
12. **Мицик Ю., Бажан О., Зубко В.** Кваліфікаційні та курсові роботи та реферати з історії: Поради студентіві щодо написання та захисту. Київ: Академія, 1998. 36 с.
13. **Онуфрієнко Г.С.** Науковий стиль української мови. Київ. Центр учбової літератури, 2009. 390 с.
14. Основи науково-дослідної роботи: Навч. посіб. для студентів, аспірантів і докторантів філософського ф-ту / Упоряд. А.Є. Конверський, В.І. Лубський, Т.Г. Горбаченко та інш.; за ред. д-ра філос. наук, проф. А.Є. Конверського. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 186 с.
15. Основні вимоги до структури й оформлення кваліфікаційних робіт (магістерської роботи) [Електронний ресурс] / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Електрон. текст. дані. Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/files/mag_vumohy.pdf (дата звернення: 26.02.2018)
16. **Паршукова Г.Б.** Методика поиска профессиональной информации. Санкт-Петербург: Профессия, 2009. 224 с.

17. **Петрук В.Г., Володарська Є.Т., Мокін В.Б.** Основи науково-дослідної роботи. Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. 144 с.
18. **Рудь М.О.** Методичні рекомендації по написанню курсових, дипломних і магістерських робіт / від. ред. Ставнюк В.В. Київ: [б. в.], 2011. 30 с.
19. **Селігей П.** Світло і тіні наукового стилю: монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
20. **Семенов О.М.** Культура наукової української мови. Київ. ВЦ «Академія», 2012. 216 с.
21. **Сорочан С.Б.** Ремесло медієвіста. Основи науково-дослідницької роботи: учебное пособие. Харьков: ХУ имени В.Н. Каразина, 2013. 172 с.
22. Специальные средства оформления сложных структурированных документов: Учебно-метод. пособие по курсу «Компьютерное делопроизводство» / Народная украинская академия; Сост. П.Э. Ситникова, Л.В. Шелудько. Харьков: [б. в.], 2003. 100 с.
23. Типологія помилок у науковому тексті [Електронний ресурс]: Зб. наук. праць/Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького. Електрон. текст. дані. Черкаси: [б. в.], 2011. 120 с. Дата оновлення: 23.10.2014. URL: <http://eprints.edu.edu.ua/234/1/topologiya.pdf> (дата доступу: 5.12.2016)
24. **Чорненький Я.Я.** Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова: Теорія. Практика. Самостійна робота: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
25. **Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М.** Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Знання, 2002. 295 с.
26. **Еко У.** Як написати дипломну роботу. Гуманітарні науки / Пер. за ред. О. Глотова. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 224 с.